

Аналітика

Російський замах
на суб'єктність України

С. 4

Історичний контекст

Іван Павло II: «У слові
Україна є заклик до величі
Вашої Батьківщини»

С. 5

Спадщина

400-ліття європейської
освітньої традиції
у Кременці

С. 6

Сторінка історії

Микола Гоголь: «Україна –
самобутня держава»

С. 8

Українці ніколи й нікому не віддадуть свою свободу й незалежність

24 лютого 2022 року, 6:59. Росія розпочала нову військову операцію проти нашої держави, по всій території України запроваджується воєнний стан.

Сьогодні вранці Росія розпочала нову військову операцію проти нашої держави. Це нічим не виправдане брехливе й цинічне вторгнення.

Відбуваються удари по військових та інших важливих оборонних об'єктах, атаковані прикордонні підрозділи, деградувала ситуація на Донбасі.

ЗСУ, всі спеціальні та силові служби держави підняті за тривоги. В екстреному ре-

жимі працює Рада національної безпеки і оборони.

Буде запроваджено воєнний стан.

Наші дипломати інформують світ про те, що відбувається. Українці ніколи й нікому не віддадуть свою свободу й незалежність. Тільки ми самі, всі громадяни України, з 1991 року визначаємо наше майбутнє. Але зараз вирішується доля не лише нашої держави, а й того, яким буде життя у Європі.

Від чесної та справедливої відповіді світу на цю агресію залежить те, чи залишиться хоча б щось від сили міжнародного права.

Цивільним громадянам України варто залишатися вдома. Попередьте своїх близьких про те, що відбувається. Подбайте про тих, хто потребує допомоги.

Усі думки й молитви з нашими солдатами. Слава Україні!

Підписано заявку на членство України у ЄС

28 лютого 2022 року Президент **Володимир Зеленський** підписав заявку на членство України у Європейському Союзі.

Також разом із Головою Верховної Ради **Русланом Стефанчуком** і Прем'єр-міністром **Денисом Шмигалем** було підписано Спільну заяву.

У документах йдеться про те, що Україна поважає цінності, закріплені у статті 2 Договору про Європейський Союз, і має честь подати заявку на членство відповідно до статті 49 цього Договору.

«Україна, заплативши таку величезну ціну за європейський вибір та безпеку Європи, буде в змозі пройти цей

шлях», – наголошується в документах.

Успіх європейської інтеграції України буде значним внеском у стабільність та безпеку Європейського континенту.

Україна проситиме розглянути заявку за спеціальною процедурою, тобто невідкладно почати формальний процес, що приведе до надання нашій державі статусу кандидата на членство.

Документи адресовані **Еммануелю Макрону**, Президенту Франції, яка головує у Раді Європейського Союзу, **Шарлю Мішелю**, Президенту Європейської ради, **Урсулі фон дер Ляєн**, Президенту Європейської комісії, та **Роберті Мецолі**, Президенту Європейського парламенту.

president.gov.ua

Заява Національної академії педагогічних наук України 24 лютого 2022 року

Вважаємо злочинним і категорично засуджуємо порушення територіальної цілісності й кордонів України з боку Російської Федерації.

Вважаємо також неприпустимими заяви керівництва Російської Федерації стосовно нашої держави, втручання у внутрішні справи України шляхом заперечення її цивілізаційної суб'єктності та висування вимог відмови від власного шляху розвитку.

З великою вдячністю й упевненістю у перемозі звертаємося до захисників України: ми разом, ми переконані у міцї й незламності тих, хто боронить Де-

мократію, Свободу й Людські Цінності!

Спротив – це не лише воєнний опір. Спротив кожного громадянина – це не піддаватися провокаціям і паніці, запобігати ескаляції напруженості, спростувати фейки, підтримувати ясність мислення.

Патріот – це той, хто вкладається у розвиток країни та збереження її обороноздатності у доступний йому спосіб. Для представників педагогічної і психологічної наук – це підтримання національної ідентичності і єдності нації на рівні свідомості кожного громадяни-

на, територіальної громади, соціуму. Це посилення суб'єктності кожного громадянина через усвідомлення ним української історії від часів Київської Русі, української ментальності, свободоловства від часів Козацької доби, духу української демократії від Конституції Пилипа Орлика, незламності українського війська від перемог Петра Конашевича-Сагайдачного і Богдана Хмельницького, вивершення самосвідомості від Григорія Сковороди і Тараса Шевченка.

Вчені Національної академії педагогічних наук України, як і завжди, готові до діалогу з кож-

ним, хто опинився у скрутних життєвих обставинах, у ситуаціях розгубленості чи невпевненості, хто потребує порад чи психологічної допомоги.

Нас усіх чекає щоденна важка робота. Але мета у нас спільна і висока – збереження суверенітету й територіальної цілісності України. Задля цього ми працювали для здобуття Україною незалежності, так само ми трудилися для розвитку нашої держави протягом останніх 30 років, задля цього ми мобілізуємося на подальшу боротьбу!

Ми переможемо!
Слава Україні!

До Дня соборності України

Урочистості було проведено у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка напередодні Дня соборності, 21 січня 2022 року.

Коллективне виконання державного гімну й підняття прапора України для всіх присутніх стали символом згуртованості і єднання українства. На продовження урочистостей виступив ректор **Володимир Бугров**, який наголосив на історичній важливості Великої Злуки, коли «вперше, від давніх часів, у єдину, цілісну, соборну Україну з'єдналися Наддніпрянська Україна й українці Галичини», нагадав про важливу роль у тих подіях викладачів і вихованців КНУ, бо ж «Софійський майдан, Червоний корпус Університету, Педагогічний музей, де була Українська Народна Рада, – знаменні для всіх нас місця української історії», і запевнив: «Жовто-блакитний прапор, що майорить на щоглі головного навчального корпусу, завжди буде тут – символізуватиме блакитне українське небо й золотаві лани пшениці, уособлюватиме всі частини нашої держави».

Потому відбулися інтелектуальні дискусії у межах онлайн-мосту «Дорога до Акту Злуки». Захід було зініційовано представниками кафедри новітньої історії України історичного факультету КНУ. Співорганізаторами події, разом із КНУ імені Тараса Шевченка, виступили такі

навчальні, наукові й державні інституції:

- Львівський національний університет імені Івана Франка;
- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
- Інститут історії України НАН України;

- Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України;
- Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України;
- Національна спілка краєзнавців України;
- Фастівська міська рада, на залізничній станції якої й підписувався «предвступний договір» про Велику Злуку.

У вітальній промові ректор Володимир Бугров наголосив: «Шлях до цієї видатної події торувався українцями упродовж століть, у новітню добу ідея української соборної, незалежної держави викристалізувалася й стала реальністю. На шляху соборницького поступу українство супроводжували перемоги й поразки, триумфи й провали, подвижництво й пасивність. Під час сьогоденного мосту обговорюватимемо історичну вагу подій 1918–1919 років, коли суголосні ідеї соборності, що лунали зі Львова й Києва, – трансформувалися в державні документи, прийняті у Фастові, Станіславові й Києві. Говорити про ті події особливо радісно, бо саме тоді здійснилися віковічні мрії, із якими жили й за які вмирали кращі сини й доньки України! Для нас, сучасних, головне, що

нині й назавжди ми – єдині й соборні».

Наукове й особисте осмислення історичної ваги Акту Злуки й побажання учасникам дискусії оприлюднили також ректор Львівського національного університету імені Івана Франка, професор **Володимир Мельник**; ректор Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, професор **Ігор Цепенда**; віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, професор **Олег Рафальський**; ректор Інституту історії України НАН України, професор **Валерій Смолій**; директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, професор **Ігор Соляр**; Фастівський міський голова **Михайло Нетяжук**.

Учасники мали можливість прослухати й фахово обговорити доповіді в межах багатогранної наукової дискусії за темою: «Українська соборність: парадигма революційної доби».

За інформацією
центру комунікацій
КНУ ім. Тараса Шевченка

Мова – генетичний код нації

Без мови рідної, юначе
й народу нашого нема.
В. Сосюра

21 лютого світова спільнота відзначає Міжнародний день рідної мови, починаючи з 2000 року. Про «підтримку мовного та культурного різноманіття та багатомовності» було оголошено на XXX сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, що проходила 26 жовтня – 17 листопада 1999 року в Парижі. За даними ЮНЕСКО, у світі існує близько 6000 мов, 43% з них знаходяться під загрозою зникнення. На думку фахівців, це трапляється в тому випадку, коли її перестають з якоїсь причини вживати та вивчати більше 30% носіїв мови. Лише в Європі небезпека загрожує 30 мовам, а 13 з них перебувають на межі зникнення.

ЮНЕСКО прагне підтримувати мову, як ознаку культурної приналежності особи. Окрім того, організація вважає, що вивчення іноземних мов та багатомовність є ключем для взаєморозуміння та взаємоповаги.

Формування у підлітків національно-культурної ідентичності є проблемою державної ваги і національної безпеки. Виклики, що постали перед нашою країною – відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації, зростання ролі власної причетності й відповідальності за долю України – вимагають уваги до виховання юного покоління та актуалізують формування у підлітків національно-культурної ідентичності.

Ключовим внутрішнім фактором духовної безпеки нації виступає національ-

на самоідентифікація, яка втілюється у почуттях, цінностях – «Я – українець», «Ми – українці». Сутність цих почуттів, цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу.

У Шосткинському вищому професійному училищі формування національної ідентичності учнів є пріоритетним у виховній роботі закладу і здійснюється на всіх етапах навчання, що забезпечує всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток здібностей та обдарованості, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу, духовності й культури.

З цією метою проводяться заходи різного формату: патріотичні ігри з учнями шкіл «Козацькому роду нема переводу», свято родинної пісні, фестивалі, зустрічі з

видатними людьми, вистава «Щедрувальний вертеп», міський конкурс «У світі все починається з мами», заходи до дня вишиванки «Вишиванка – генетичний код нації», заходи з пропагування української мови (день писемності, диктант національної єдності, День рідної мови, Шевченківські свята).

Щороку учні й педагоги закладу освіти долучаються до цього свята. Цей рік не є винятком. У рамках відзначення Дня рідної мови у закладі проведено низку заходів. Лідери учнівського самоврядування Шосткинського ВПУ провели бліц-опитування серед педагогів «Що для вас є рідна мова?». Відбулася учнівська конференція «Цікаві факти про українську мову». Працювала поетична вітальня «О рідне слово, хто без тебе я?». Завершився день Гімном українській мові у виконанні гуртківців та педагогів.

Вихованці Шосткинського ВПУ ще раз виголосили усвідомлені максими: «Рідна мова є джерелом духовного розвитку народу. Знати, берегти й розвивати рідну мову – це обов'язок кожної людини. Народ, який не усвідомлює значення рідної мови, її ролі в розвитку особистості, – не плекає її, не може розраховувати на гідне місце в суцвітті народів».

Наталія СКОМОРОХА,
заступник директора з НВР
Шосткинського вищого
професійного училища,
м. Шостка, Сумська обл.

З бліц-опитування серед педагогів:
Лариса Онопрієнко, вчитель історії:
– Це характер народу, його духовна скарбниця. Прочитую Дмитра Білоуса: «Коли забув ти рідну мову, яка б то мова не була, ти втратив корінь і основу, ти обучував себе до тла»;
Віталій Харчук, майстер виробничого навчання:

– Рідна мова – то відмінність від інших народів, наш початок, наша незалежність;
Світлана Ковтун, директор:
– Це моя держава Україна, моя батьківщина, мій дім, моя родина, навчальний заклад разом з учнями і педагогами.

Підписано Меморандум про співпрацю

27 січня у Президії НАПН України підписано Меморандум про співпрацю між Національною академією педагогічних наук України та Освітнім омбудсменом України. Підписи у документі поставили президент НАПН України **Василь Кремень** і Освітній омбудсмен України **Сергій Горбачов**.

Меморандум сприятиме виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання в Україні прав людини на освіту, забезпеченню можливостей для кожного громадянина України щодо реалізації права особи на освіту впродовж життя, а також у сфері науки.

Документ декларує проведення консультацій, обмін інформаційно-довідковими матеріалами, науково-технічною, аналітичною інформацією та науковими виданнями, необхідними для виконання статутних завдань сторін.

Співпраця триватиме за такими напрямками: розроблення та підготовка пропозицій до державних програм, проектів законів, інших нормативно-правових актів і документів; співпраця та взаємодія з центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти всіх рівнів, органами управління освітою тощо; розроблення й проведення заходів щодо формування позитивного ставлення до реформування освіти на засадах дитиноцентризму відповідно до концепції Нової української школи й інше.

Параска ДОЦЕНКО,
заступник начальника
відділу наукових і керівних кадрів
та міжнародних зв'язків
НАПН України

Всеукраїнський марафон ідей Олександра Захаренка

2 лютого на базі Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького відбувся Всеукраїнський марафон ідей Олександра Антоновича Захаренка.

Співорганізаторами заходу виступили Національна академія педагогічних наук України, Авторський Олександр Антонович Захаренка ліцей Набутівської сільської ради Черкаської області, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, Тернопільський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – правовий ліцей № 2, Чорноморська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 1.

На заході були присутніми начальник управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації **Валерій Данилевський**, голова Черкаського обласного комітету Профспілки працівників освіти і науки України **Анатолій Стеценко**, голова профспілкового комітету ЧНУ **Ігор Погрібний**, ректор Черкаського ОПП ОПП **Наталія Ченурна** і працівники інституту, керівники шкіл та інших навчальних закладів Черкаської області, науково-педагогічні працівники ЧНУ.

У пленарному засіданні взяли участь онлайн президент НАПН України **Василь Кремень**, академік-секретар відділення загальної освіти **Олександр Ляшенко**, академіки НАПН України **Іван Бех** і **Ольга Сухомлинська**, член-кореспондент НАПН України **Юрій Мальований**.

Пам'ять видатного педагога було вшановано хвилиною мовчання та покладанням квітів до меморіальної дошки Олександра Захаренка на навчальному корпусі № 4 Черкаського національного університету, де майбутній видатний педагог отримував вищу освіту.

Від імені ректора **Олександра Черевка** привітав учасників марафону перший проректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького **Василь Мойсієнко**.

Звертаючись до учасників марафону президент НАПН України **Василь Кремень** зазначив: «Нагадаю, що Олександр Антонович був академіком-засновником Національної академії педагогічних наук України. Його ідеї з інтелектуального розвитку і соціалізації особистості, формування школи як освітнього і культурного центру

громади, формування національної свідомості молоді й збереження національної пам'яті – інноваційні на той час – залишилися актуальними і тепер». І далі: «Захаренко бачив, що через формування ціннісної орієнтації людини ми можемо започаткувати формування нового типу людей, – наголосив Василь Григорович. – Радий вітати учасників марафону від НАПН України та бажаю максимально використати доробок народного вчителя для модернізації сучасної української освіти».

Запрошені поважні посадовці звернулися до присутніх зі словами глибокої поваги і пам'яті про Олександра Антоновича Захаренка.

З вітальними словами до педагогів Черкащини звернувся **Шалва Амо-**

нашвілі, доктор психологічних наук, академік, «Лицар гуманної педагогіки» (Тбілісі, Грузія). Педагог поділився спогадами про Олександра Антоновича.

Вчені Національної академії педагогічних наук України – Ольга Сухомлинська, Олександр Ляшенко, Юрій Мальований, Іван Бех – виступили з доповідями про новаторські ідеї О.А. Захаренка.

Про педагогічну спадщину видатного земляка в Набутівській територіальній громаді, де функціонує Авторський Олександра Антоновича Захаренка ліцей, розповіла очільниця відділу освіти, культури, молоді та спорту Набутівської територіальної громади Черкаського району **Юлія Михайлюк**. Вона повідомила, що громада ініціювала благодійний марафон для встановлення погруддя Олександра Антоновича на його могилі, і запросила всіх долучитися.

Слова вдячності всім, хто шанує і втілює в життя ідеї українського педагога, висловив його син – **Сергій Захаренко**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, керівник «Музею пам'яті Олександра Захаренка» в Черкаському національному університеті.

У межах марафону було проведено три дискусійні панелі: «Педагогіка партнерства у творчій спадщині Олександра Захаренка», «Продуктивні ідеї педагогіки О.А. Захаренка в умовах «Нової української школи», «Освітній менеджмент: уроки Олександра Захаренка».

Відбулася екскурсія ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, Музеєм пам'яті Олександра Захаренка.

Довідково:
Олександр Антонович Захаренко (1937-2002) – український педагог-подвижник народної освіти, академік-засновник Національної академії педагогічних наук України, заслужений учитель України. Обґрунтував концепцію сільської школи як центру духовності і культури села, яку реалізував у діяльності Сахнівської середньої школи на Черкащині.

Створив оригінальну систему громадянського, сімейного і трудового виховання, на практиці реалізував ідею школи-родини, життя якої було тісно пов'язане з життям села, його історією. Пошукова робота учнів спрямовувалася на дослідження родоводу і результатом цієї роботи стала соціально-педагогічна епопея «Енциклопедія шкільного роду» (в 4-х томах), видана у 2000 році.

У Сахнівській школі з ініціативи О.А. Захаренка та завдяки спільним зусиллям батьків і громадськості, були побудовані навчально-спортивний комплекс, танцювальний зал, ігрові кімнати, басейни, культурно-музейний центр, обсерваторія, створено музей села, започатковано шкільну багатотиражну газету.

Визнанням інноваційності й новизни педагогічних ідей О.А. Захаренка стало те, що Сахнівській школі було надано офіційний статус «Авторська школа О.А. Захаренка» (2002), а МОН України запроваджено нагрудний знак «Олександр Захаренко» (2007).

Галина ГАВРИЛЮК,
проректор з освітньо-виховної та іміджевої діяльності
ЧНУ ім. Богдана Хмельницького

Інноваційні педагогічні технології у Харківській політехніці

2-4 лютого 2022 року в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» відбулася XIX Міжнародна методична школа-семинар «Сучасні педагогічні технології в освіті». Понад 50 провідних фахівців та викладачів університету, а також інших освітніх закладів України, Бельгії, Великої Британії, Іспанії, Норвегії, Португалії, США, Туреччини демонстрували учасникам інноваційні підходи викладання. Робота Школи проходила у форматі воркшопів, STEM-лабораторій, педагогічних майстерень, майстер-класів – загалом близько 30 онлайн-івентів. Слухачами стали понад 900 викладачів, бібліотекарів, аспірантів та студентів, вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, представників громадських об'єднань із п'ятдесяти міст України.

Організатори – Методичний відділ НТУ «ХПІ» (керівник – доцент **Сергій Радогоуз**) і кафедра педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна (керівник – член-кореспондент НАПН України **Олександр Романовський**).

XIX Міжнародну школу-семинар відкрив ректор НТУ «ХПІ» професор **Євген Сокол**. Він зазначив, що заклади вищої освіти у діяльності повинні випереджати потреби економіки й орієнтуватись на підготовку фахівців, які будуть затребуваними за 10-15 років. Університети мають готувати фахівців які б виконували

ті завдання, які не в змозі виконати машини, роботи, штучний інтелект. А для цього потрібно впроваджувати сучасні педагогічні технології. Ректор розповів про інноваційний кампус який почав працювати у університеті цього року. Євген Сокол побажав учасникам успішної та ефективної роботи, а також отримати максимум корисних знань.

Член-кореспондент НАПН України Олександр Романовський виступив з доповіддю «Лідером ти повинен бути за будь-яких обставин» і розкрив основні принципи, методи та шляхи досягнення особистістю поставленої мети, як бути успішним та ефективним.

У педагогічній майстерні «Особливості відновлення психічного здоров'я викладача» професора кафедри ППУСС **Тетяни Гури** слухачі були ознайомлені з факторами, що впливають на психічне здоров'я викладача, їх наслідками та методами застосування трансформативної моделі змін, що використовується під час психологічної допомоги в ліквідації залежностей у викладачів.

Про роботу з емоціями, співпрацю в команді, розвиток самооцінки та впевненості в собі розповіли у майстерні «Емоційно-вольова стресостійкість педагогічних працівників та працівників сфери соціального забезпечення» професори **Лариса Грень** та **Юрій Панфілов**.

Стратегії ефективної конфліктної взаємодії, навички використання методу картографії конфлікту,

техніки ефективного спілкування у конфлікті отримали слухачі тренінгу «Сучасні технології розвитку компетентностей ефективної взаємодії у конфлікті суб'єктів освітнього процесу» під керівництвом професора **Ніни Підбуцької**.

Технології проведення рольової гри в педагогічному процесі, особливості створення декомпозиції умінь та когнітивних опор рольової гри продемонстрували доценти кафедри ППУСС **Галина Попова** та **Вікторія Шаполова**.

У процесі проведення майстер-класу доцентів кафедри ППУСС **Вікторії Шаполової** та **Ольги Квасник** було розкрито особливості використання інтерактивних методів взаємодії зі студентами в сучасних умовах дистанційного навчання.

Велику зацікавленість у учасників школи-семинару викликала інформація про техніки подолання байдужості та невмотивованості студентів

за допомогою коучингового підходу під час майстер-класу «Конструювання освітніх цілей в коучинговому підході», представлена доцентом кафедри ППУСС **Анастасією Книш**.

Про ефективні психологічні підходи щодо реабілітації психічних наслідків психічної травми у людей йшлося у майстер-класі «Методика подолання психічної травми у дитячому та дорослому віці» (професор **Андрій Черкашин** та доцент **Ірина Костиря**). Досвідом використання сторітелінгу в педагогічній практиці викладача поділилась доцент кафедри ППУСС **Наталія Середа**.

Про основні тенденції вищої освіти, спровоковані пандемією COVID, було проведено спільний стрим професора ХПІ **Олени Горюшко** із шістьма іноземними експертами з Великої Британії, Іспанії, Норвегії, США і Туреччини.

Доцент вишу **Богдан Стисло** та професор **Олена Півень** представили

ли тему «Досвід активізації інженерної творчості в умовах дистанційного навчання».

Про запровадження практики міждисциплінарних проєктів в освітньому процесі говорили представники харківського Політеху доценти **Сергій Радогоуз**, **Сергій Петров**, **Ксенія Мінакова** та **Юлія Орендарчук**.

Майстер-класи презентували й іноземні спікери: доцент університету міста Біро (Іспанія) **Хосе Беніто Васкес Дорріо** (Jose Benito Vazquez Dorrio), **Ліліана Маріса де Коста Фернандес** (Liliana Marisa de na Costa Fernandes), Португалія, а також **Роман Леут** (Romane Leute) та **Івана Міланович** (Ivana Milanovic). Вони ділилися європейськими підходами та технологіями в освіті.

Усі педагогічні майстерні та майстер-класи відбулися з великим успіхом, учасники мали можливість у чаті ставити запитання та отримувати на них відповіді.

Після завершення роботи Міжнародної методичної школи-семинару було проведено анонімне опитування серед її учасників, за результатами якого близько 82% респондентів поставили цій науковій події найвищий бал. Організатори заходу отримали понад 300 позитивних відгуків та подяк від учасників школи-семинару.

Юрій ПАНФІЛОВ,
професор кафедри ППУСС
НТУ «ХПІ»,
м. Харків

Василь ТКАЧЕНКО,
головний науковий співробітник
Інституту всевітньої історії,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Російський замах на суб'єктність України

У публічних виступах президента РФ Володимира Путіна Україна виступає, як правило, зі знаком «мінус». Йдеться про відмову визнати українців за окрему націю, а українській державності відмовити у праві на суб'єктність. Узагальнювальна світоглядна стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян і українців» вийшла 12 липня 2021 р.

Показово, що цей матеріал був опублікований двома мовами – російською і українською. Оприлюднення на президентському сайті надало цьому твору статусу офіційного документа. Та й сам Путін згодом оцінив свій текст як «дещо більше ніж стаття». Тим часом одне із найважливіших світових інформагентств Bloomberg зазначило: «Психолог міг би назвати це спробою впоратися із травмою, котра усе ще викликає біль. Людина, що спостерігає за подіями в Росії чи Україні, уgliedла б у цьому зловісну спробу виправдати подальшу агресію. Той, хто аналізує пропагандистські методи, міг би інтерпретувати це як спробу звернутися до українців через голови української еліти і ЗМІ. У статті містяться усі ці елементи й багато чого нового. Ось і не дивно, що це глибоко суперечливий і важкий твір».

ПРО «ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН» РУСИФІКАЦІЇ

Суть путінської статті полягає в тому, що українці й росіяни із давних давен склали собою один народ, що говорив однією мовою у межах Давньої Русі, де правила нащадки скандинавської династії Рюриковичів: «І росіяни, і українці, і білоруси – спадкоємці Давньої Русі, яка була найбільшою державою Європи. Слов'янські та інші племена на величезному просторі – від Ладogi, Новгороду, Пскова до Києва й Чернігова – були об'єднані однією мовою (зараз ми називаємо її давньоруською), господарськими зв'язками, владою династії князів Рюриковичів. А після хрещення Русі – й однією православною вірою». Далі ця теза звучить рефреном: одна мова, одна віра, одне церковне керівництво.

На перший погляд ніби все правильно – ніхто не стане заперечувати те, що Давня Русь є невідомою спадщиною трьох нині окремих народів: росіян, білорусів і українців. Однак, як мовиться, диявол криється в деталях. Три окремі народи не є тотожні «триєдиному російському народу у складі великоросів, малоросів і білорусів».

Тим часом політика русифікації українців і білорусів тривала як за часів Російської імперії, так і СРСР. Один лише промовистий приклад. За даними Вікіпедії відповідно до перепису населення у 1926 р. у суміжних з Україною областях (Брянській, Курській, Білгородській, Воронежській, Ростовській, та в Краснодарському й Ставропольському краю) налічувалося 10.920.590 людей російської національності й 5.481.405 людей української національності. Перепис 1939 р. показав різкі зміни: в цих регіонах залишилося лише 1.038.325 людей української національності, зате росіян раптом стало 16.102.287. Внаслідок русифікації українці були зведені до рівня «демографічного донора» російського етносу.

Більшовицький «плавильний казан» русифікації діяв на повну потужність, хоча Путін стверджує зворотнє – нібито відбувалася українізація, що «часто нав'язувалася тим, хто себе українцем не вважав». Ігноруючи історичні факти Володимир Путін у статті стверджує: «Саме радянська національна політика – за-

мість великої російської нації, триєдиного народу, що складається з великоросів, малоросів і білорусів – закріпила на державному рівні положення про три окремих слов'янські народи: російський, український і білоруський». Тобто, поява української нації стала нібито не результатом об'єктивних передумов, а штучним наслідком волюнтаристської політики більшовиків.

На цьому фальсифікації не припиняються: скрізь, де в україномовному тексті путінської статті пишеться «русський» (від слова «Русь»), у російському тексті пишеться «русский» (від слова «Росія»). Тобто, підступно ставиться знак рівності між Руссю і Росією. А це те саме, якби ми ототожнювали «королівство франків» із «державою французів». Ніхто із нинішніх французів чи німців не претендує на одноосібну спадщину Франкції (Regnum Francorum) і жоден із притомних французів не поставив знак рівності між Францією і Францією, хоча й не відмовиться від спільної з іншими народами спадщини сивої давнини. Дійсно, до X ст. серед правителів цих земель у певній мірі ще зберігалася ідея єдності Франкської імперії. Але не довше. Далі на території сучасної Франції відбувався тривалий період становлення регіональної ідентичності – Нейстрії, Аквітанії, Бургундії, Гасконі, Провансу тощо. І лише в XIX ст. з'являється поняття «держава – нація», сформульоване в громадянському кодексі Наполеона. Французька конституція визначає французів як політичну націю, без огляду на етнічне походження її громадян. Такої ж політичної лінії дотримується нині й Україна.

Але, як писав у свій час російський поет Федір Тютчев, «умом Россию не понять». У викладі Путіна для формування окремого від росіян українського народу «історичної основи тут не було і не могло бути». А далі тиражується стара великодержавна ідея часів імператора Олександра III: «Об'єктивні факти говорять про те, що в Російській імперії йшов активний процес розвитку малоросійської культурної ідентичності в межах великої російської нації, яка поєднувала великоросів, малоросів і білорусів». Тобто, українці знову ж таки зводяться до якогось етнографічного племені, редукова-

ний суверенітет якому може бути забезпечений лише в межах неолітерської Росії.

ДО ПИТАННЯ ПРО «РУСОФОБІЮ»

У своїх маніпуляціях Путін вдається до старого імперського методу – «поділяй і володарюй». Протиставляється Правобережна й Лівобережна Україна, католицизм і православ'я, роботящий український народ – нібито шкідливому керівництву країни, врешті-решт – добра для України «Росія» протиставляється зловредному «Заходу». А звідси й усі біди: «Крок за кроком Україну втягували до небезпечної геополітичної гри, мета якої – перетворити Україну на бар'єр між Європою і Росією, на плацдарм проти Росії. Неминуче прийшов час, коли концепція «Україна – не Росія» вже не влаштувала. Потрібна була «анти-Росія», з чим ми ніколи не змиримся». А це вже серйозна погроза у бік України. І Путін цього не приховує, а формулює ультиматум у стилі тієї ж риторики, яку використовував Гітлер у 1938 р. стосовно Судетської області, коли виправдовував розділ Чехословаччини: «Не буде перебільшенням сказати, що курс на насильницьку асиміляцію, на формування етнічно чистої української держави, агресивно налаштованої щодо Росії, за своїми наслідками можна порівняти із застосуванням проти нас зброї масового ураження».

Спростовувати ці дикі вигадки Путіна щодо «формування етнічно чистої української держави» марна річ – вони надумані й абсурдні від початку до кінця. Але було б непоправною помилкою просто відмахнутися від безграмотних тверджень політичного спойлера. Краще звернутися до аргументації такого відомого аналітика як *Пітер Дікінсон*, який в журналі Atlantic Council наголосив на серйозності становища навколо України, на що має звернути пильну увагу міжнародна спільнота. Багато кому до цих пір не зрозуміло, чому кремлівський лідер готовий іти на непропорційні збитки, аби лиш не допустити втрати України. Тож Дікінсон ставить запитання на увесь голос: «Що ж такого є в Україні, через що Путін кинув увесь світ в нову холодну війну?». І відповідає: «Починаючи із «помаранче-

вої революції» 2004 року Путін переслідує образ України як каталізатора нової продемократичної хвилі, котра врешті-решт може повергнути його власний авторитарний режим. Коли українці знову вийшли на вулиці і у 2014 році, він у відповідь вторгся в Крим і на схід України. Ці рішучі кроки відбивають його впевненість, що поява дійсно незалежної, демократичної й прозахідної України рано чи пізно створить загрозу існуванню самої Росії».

Для обґрунтування своєї тези про Україну як нібито «анти-Росію» Володимир Путін штучно нагнітає кампанію про якусь русофобію українців щодо росіян. А тим часом серйозні російські аналітики, насамперед директор Левада-Центру професор *Лев Гудков*, наголосують на безпідставності цілеспрямованої політики Кремля щодо дискредитації України. Насправді ж відбувається тотальна, дуже агресивна й ефективна у своєму роді антиукраїнська пропаганда серед російського населення, що супроводжується витискуванням незалежних джерел інформації і впровадженням жорсткої цензури інформаційної ізоляції. Назагал ця хвиля пропаганди «переконала» росіян у тому, що на Донбасі відбувається народне повстання проти «київської хунти» та українських націоналістів – маріонеток Заходу. Ідеологами Кремля було обрано кілька основних тез: «а) в Україні відбувся державний переворот, путч, до влади прийшли радикальні націоналісти (або фашисти, нацисти, антисеміти), бандерівці, що розпочали політику дискримінації росіян в Криму і на Донбасі; в країні – хаос, вакуум влади, безчинствують банди грабіжників, триває повний розвал держави; б) тому загроза російському населенню, що виникла на сході й півдні України, вимагає екстраординарних заходів щодо його захисту й підтримки, змушуючи відсунути на другий план міркування про необхідність дотримання міжнародних угод, правових гарантій тощо». Повною мірою такими аргументами прикривалась і анексія Криму – резюмує Левада-Центр.

Яка ж реакція широких кіл росіян на цю цілеспрямовану антиукраїнську пропаганду? Соціологічні дані Левада-Центру показують, що більшість людей за-

являє: вони не в змозі розібратися у подіях в Україні. Лев Гудков вважає, що тут є присутнім елемент лукавства: «погано розуміють», вважає він, «насамперед тому, що не хочуть визнати аморальність путінської політики й саму брудну гру, яку він провадить». Навіть у лютому 2021 р. за даними Левада-Центру 60% опитаних росіян відмовлялися вважати, що між Україною й Росією триває війна (визнавали це лише 34%). Більше того – масове постачання Росією зброї в окуповану зону й участь російських військовослужбовців у бойових сутичках підтримується половиною росіян.

ПРО СУВЕРЕНІТЕТ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Незалежні російські аналітики, які відстоюють суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, нині практично витиснуті на периферію інформаційного поля Росії. Однак треба віддати їм належне – вони відстоюють честь і гідність російського народу. Йдеться, зокрема, про *Григорія Явлінського*, який одним із перших відреагував на історичні вправи Володимира Путіна. В тезовому викладі його позиція зводиться до наступного. Головний зміст статті Путіна, звичайно, не історичний, а політичний. У цьому опусі озвучено нову геополітичну концепцію стосовно України – уже не «обмеженого суверенітету», а відмова Україні в праві на державність, суверенітет, а також пред'явлення сусіду територіальних претензій. Аргументація Путіна стара й заляжена: виявляється, що Україна не має права на територію, більш обширні за Крим і Донбас; що на території України мільйони етнічних росіян піддані насильній українізації; що в 2014 р. не просто відбувся державний переворот (це вже застаріла позиція), а українська держава перестала існувати як самостійна одиниця й перейшла під зовнішнє управління країн Заходу. У більш широкому контексті це послання Путіна адресоване усім суміжним державам, і тим самим відкидається уся правова база відносин із цими державами.

У зазначеній статті Путіна є присутнім ще й ідеологічний аспект. У принципі, державна ідеологія в Росії заборонена Конституцією РФ. Однак немає такої

конституційної норми яку б не переступив лідер нації – Володимир Путін. Поява статті «Про історичну єдність росіян і українців» є не чим іншим, як заявкою на створення державної ідеології. І це розуміють російські опозиційні аналітики. Так, доктор філософських наук **Ігор Чубайс** відстоює думку, що «державна ідеологія – це заборона на думку», що є «найстрашнішим злочином проти людності». А оскільки нині «вибори згорнулися, виродилися і перетворилися у містифікацію, владі потрібна нова ідеологія».

Дуже прикро, але згідно результатів соціологічної групи «Рейтинг», 41% громадян України погодилися з тезою Володимира Путіна, що українці і росіяни складають «один народ». А тим часом інші відповіді різко контрастують із цим сумнівним судженням. Так, Україну називають спадкоємицею Київської Русі 75% опитаних, а Росію вважають спадкоємицею лише 8% українців. Не виключено, що при підтримці путінської тези про «один народ» спрацював минулий комуністичний стереотип про формування одіозної «нової соціальної спільноти – радянського народу».

Соціологічні дані авторитетної служби Центру Разумкова дають інші, більш втішні для України результати. Так, із тезою Путіна, що жодної історичної основи для уявлень про окремий український народ не було і не могло бути, погодились лише 12,5% громадян України, не згодні 70% (17% не визначилися). Із іншою тезою про те, що територія сучасної України значною мірою створювалася за рахунок територій історичної Росії, погодилося лише 7% громадян України, не згодні 76% (17% не визначилися).

Соціологічні опитування, проведені до 30-річчя Незалежності України доводять, що більшість українців з точки зору ієрархії ідентичностей (можна було назвати кілька позицій) відчують себе громадянами своєї країни (75%), європейцями – 26%, а радянською людиною – кожен п'ятий (21%). Більшість українців (61%) не жалкують про розпад Радянського Союзу, хоча 32% все ще відчують ностальгію за тими часами. За приєднання до Європейського Союзу на референдумі проголосувало б 64% опитаних, а за вступ до НАТО – 54%. А що стосується ставлення до Росії, то лише 9% налаштовані рухатися в бік РФ, 50% за просування у бік Європи, і 35% – за рівновіддаленість від РФ і Європи.

А у підсумку, згідно опитування Левада-Центру від 9 вересня 2021 р., до президента РФ Володимира Путіна негативно ставилося 81% українців. Мимоволі виникає питання: невже з боку українців існує така масова «русофобія»? Зовсім ні – йдеться не про національність Путіна, а про агресора стосовно України. А ставлення жителів України до Росії за останні два роки практично не змінилося – 41% ставляться добре, чи – скоріше добре. З боку росіян до України добре, чи в основному добре, ставиться 55% росіян. Більше половини жителів Росії (57%) і половина жителів України (49%) вважають, що обидві держави мають бути незалежними.

І це подає певні надії на майбутнє.

Володимир ТКАЧЕНКО,
доктор історичних наук,
професор кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук,
професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Ірина ТКАЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

Папа Іван Павло II дивився на Україну з позиції певних принципів і бачення своєї власної батьківщини: Польща колись теж рухалася дорогою звільнення від пострадянського комуністичного минулого до демократії. І він приїхав наприкінці першого десятиліття Незалежності, щоб дати українцям настанову – як будувати вільну незалежну державу.

Українському керівництву, як зазначає В. Максимчук, було нелегко прийняти рішення – запросити Папу Івана Павла II в Україну. Передусім це було пов'язано зі складною релігійною ситуацією в Україні, зумовленою поділом української Православної церкви на три гілки. І хоча візит Папи Івана Павла II зустрів протидію з боку Московського патріархату та підвладною йому Української Православної Церкви МП Іван Павло II був рішуче налаштований здійснити цей візит.

Відвідання України Папою, який жорстко критикував політику СРСР, символізувало готовність країни порвати з минулим та повернутися обличчям до Заходу. «Папа багато спричинився до занепаду Радянського Союзу. Попри те, що комунізм досі існує, він перестав бути владним режимом», – згодом зазначив Блаженніший Любомир Гузар.

Папа Римський Іван Павло II ширив простір думки, почування, любові, візії взаємопізнання й плодотворної взаємодії народів, культур і цивілізацій. Він своїм життям засвідчив приклад християнського смирення перед лицем суспільних труднощів та особистих терпіння, своїм служінням перемінював серця багатьох людей, своїм повчанням закликав до любові, добра і злагоди. Мільйони людей зустрічалися з ним як паломники. Мільярди слухали його твердий, проте лагідний голос, обдумували його проповіді, дослухались до поради у складних ситуаціях життя. Він звертався до вірних у понад 120 своїх філософських, богословських роботах і 5 книгах, одна з яких – «Переступити поріг надії» (1995), наклад якої сягнув майже 20 млн екземплярів, стала справжнім бестселером. «Усе, що він говорив, чого навчав, йшло з глибини його серця», – згадував архієпископ Мечислав Мокшицький. Може, тому за роки понтифікату Івана Павла II католицьку віру прийняло понад 300 млн людей...».

Як ніхто інший, Іван Павло II умів визнавати історичні помилки і просити за них прощення, зауважує отець Василь Цимбалістий. Близько 100 разів публічно перепросив він у різних народів за злочини часів хрестових походів та інквізиції. Перепрошував перед італійцями, юдеями, китайцями, африканцями, індіанцями... Відмінив рішення середньовічної інквізиції, реабілітувавши Галілео Галілея, а згодом і Джордано Бруно, Савонаролу, Яна Гуса, Мартіна Лютера. Ви-

Іван Павло II: «У слові Україна є заклик до величі вашої Батьківщини»

Візит Папи Івана Павла II в Україну відбувся у непростий час першого десятиліття Незалежності України. Українська Держава у першій половині 2001 року перебувала в дуже складних обставинах. Це був другий термін президентства Леоніда Кучми: зникнення Георгія Гонгадзе, «касетний» скандал, початок руху «Україна без Кучми», скандал, пов'язаний із продажем зброї («кольчуг»)... Україну певними діями з боку Росії знову загаяли під протекторат путінської держави. А папа Іван Павло II приїхав, щоб ствердити незалежність і суверенітет України як вільної демократичної держави, щоб заохотити українську молодь будувати самодостатню незалежну Україну.

знав вину своєї церкви у знищенні французьких протестантів у Варфоломіївську ніч. Здійснив обряд покаяння за гріхи католиків, додавши, що Церква натомість прощає образи, заподіяні їй іншими. А ще каюся і перепрошував через причетність Церкви до пригнічення жінок. З перших днів він прагнув осучаснити Католицьку церкву. І часто нагадував: справжній зміст титулу Папи Римського в перекладі з латини – «раб рабів Божих».

Ще він радив не боїтися ризикнути заради доброї справи, не лякатися, коли на часі боронити справедливість, цуратися лицемірства та зла. І сприймати невдачі лише як можливість чогось навчитися, наголошує О. Гойденко.

Папа Іван Павло II офіційно був запрошений як Глава держави Ватикан президентом Леонідом Кучмою, і візит носив державний характер. «Свідчити Христа разом з християнами», – така основна ідея візиту Римського Архієрея в Україну. Саме під таким гаслом відбувалися всі заходи за його участю.

Візит Папи тривав з 23 червня по 27 червня 2001 року. «Він приїхав як паломник миру, і сам так казав про це. Очевидно, що він приїхав як глава Католицької Церкви, але не лише до римо-католиків чи греко-католиків – він приїхав до всіх українців, – згадує Блаженніший Святослав. – Думаю, ці акценти були чітко розставлені, коли він захотів мати зустріч із Всеукраїнською радою Церков і релігійних організацій. Він відвідав Бабин Яр і Биківню, щоб вшанувати жертв Голокосту і комуністичних репресій. Він говорив ще тоді, у 2001-му, що українці – це народ, який пережив страшний геноцид, згадав і про Голодомор, про Голокост і про депортацію кримських татар. Кожна його зустріч була подією – інтелектуальною, духовною, суспільною, культурною».

Папа Іван Павло II розумів, що він відвідує країну, яка після комуністичного апокаліпсису переживає процес трансформації, рухається від пострадянської колонії – країни, яка була частиною імперії, до будівництва вільної незалежної держави.

Тому тема, що домінувала тоді і на зустрічах з главами конфесій в Україні, з політичними, громадськими і культурними діячами, і з молоддю – це тема свободи. Папа Іван Павло II відмічаючи, що українці отримали свою свободу і незалежність у мирний і безкровний спосіб, зауважував при цьому, що цю свободу українці мусять осмислити, оцінити і навчитися з нею жити. Свобода, яку отримали українці, стала певним викликом для українського суспільства, і тому папа Іван Павло II говорив про те, як українцям вчитися жити як вільним людям у демократичній країні.

«Коли він зустрічався з політичними, громадськими і культурними діячами та представниками бізнесу, чітко тоді сформулював три принципи справжньої демократії. Перший принцип – визнання вищих ціннос-

тей. Як католик, він говорив про Божі істини, про Божу владу. Бо якщо людина не має нічого святого в душі, вона дезорієнтована. Друга засада – повага до гідності людської особи: без поваги до людини немає демократії. А третя – що влада має бути служінням усім, починаючи з найслабших і найбільш потребуючих... Коли ми говоримо про різні викривлення уяви тогочасних політиків про те, що означає політична влада, папа каже: влада – це служіння. Каже: застерігаю вас дбати про вузькокорпоративні і особисті інтереси. Він пригадав фразу Володимира Мономаха з його «Поучення дітям», – ділитися враженням про візит Папи глава УГКЦ Блаженніший Святослав.

Звертаючись до молоді, Іван Павло II сказав тоді: «Україна перебуває у перехідному періоді від тоталітарного, посткомуністичного до демократичного суспільства, і це – період бурхливих змін і трансформацій. І молоді українці, шукаючи і прагнучи свободи, мають зростати у цій свободі, – продовжує Блаженніший Святослав. – Свобода часом може бути набагато вимогливішою і коштувати більше зусиль, ніж неволя... справжня свобода вимоглива, вимогливіша від неволі, і пов'язана з відповідальністю. Тобто бути вільним не так легко і просто, це означає брати на себе відповідальність. І вказав дорогу до свободи – як вчитися ставати вільними. І пригадав Десять Божих заповідей. Сказав, що це і є той компас, за яким потрібно рухатися. І ще одна фраза тоді прозвучала, вважаю – пророча: «Україна буде такою, якою ви її збудуєте».

Папа Іван Павло II в умовах початку двотисячних, коли багато українців виїжджали й починалася нова масова хвиля міграції, заохочував молодих українців залишатися вдома – бо «немає на світі другої України, немає другого Дніпра». Говорив до них словами Т. Шевченка: «Україна вас потребує, не втікайте від відповідальності, бо ви є тими, хто може і повинен свою країну змінити». Потім деякі експерти казали, згадує Блаженніший Святослав, що ті слова папи були певною мірою пророчими, а з іншого боку – народотворчими. Тобто ці слова були про те, що суб'єктом перетворень у державі, промотором

змін є не так якісь політичні чи державні інституції, а молодь, яка може і повинна збудувати ту країну, у якій би хотіли жити і народжувати дітей.

У багатьох контекстах Папа Іван Павло II називав Україну лабораторією. Говорячи з представниками католицького єпископату двох обрядів, він говорив про Україну як лабораторію Віри. На зустрічі з Всеукраїнською радою Церков і релігійних організацій він послуговувався виразом «лабораторія єкуменізму». На зустрічі з молоддю папа Іван Павло II говорив, що молодь покликана Церквою шукати християнські відповіді на виклики, які ставить перед християнами новий час. І знову прозвучали слова – «лабораторія віри». Тобто Україна – дуже особлива спільнота, особливий народ, де багато чого, можливо, відбувається вперше, де можуть бути опрацьовані такі відповіді на питання сучасності, які послужать цілому світу. Бо у лабораторії, очевидно, робляться відкриття, з'являються якісь нові, невідомі раніше речі, які можуть послужити цивілізаційному руху вперед. Щось подібне Папа Іван Павло II вбачав у потенціалі, в історії, але також і в майбутті України.

Підсумовуючи результати візиту, у Ватикані заявили, що це був один з найкраще організованих зарубіжних візитів папи Римського Івана Павла II.

Не менш був вражений і сам понтифік. Повернувшись до Риму, у молитві «Ангел Господній» у неділю папа Римський Іван Павло II поділився з людьми своїм враженням. Ця молитва зазвичай проводиться з вікна Папського палацу, а люди, які моляться, стоять на площі – чистій, просторій, гарній, вимощеній стародавньою бруківкою. І папа їм сказав: «Ось, ви стоїте на гарній чистій площі, а зі мною в Україні молилися півтора мільйона людей: вони стояли по коліна в болоті, але навіть цього не зауважували...». Папа згадав про латинську літургію у Львові, коли 26 червня 2001 року на львівському іподромі зібралося близько 300 тисяч паломників. І папа бачив, як сотні тисяч людей стояли не на чистій площі, як у Ватикані, а загрузали у мокрій від дощу землі. Але молилися з такою силою, що він був просто захоплений тим народом. Усі були настільки щасливі...

За оцінками представників церкви, релігійзнавців, істориків, візит Папи Івана Павла II в Україну, зробив українців більш впевненими у собі, повернувши їм гідність та ствердивши у них прагнення відстоювати своє право на свободу і незалежне державне життя.

Харизма Івана Павла II, переконливість його слів про справжню свободу, про те, що Україна є європейською державою, з європейською історією і культурою, утверджували в українців віру у свої духовні сили, у правоту свого прагнення до життя у вільному суспільстві, ставши певними передвісниками подій Помаранчевої революції (2004 року), а відтак Революції гідності (2014 року).

400-ліття європейської освітньої традиції у Кременці

З метою відзначення тягlosti освіти Волині 28 січня відбулися урочистості, організовані Кременецькою гуманітарно-педагогічною академією ім. Тараса Шевченка спільно з Генеральним консульством Республіки Польща в Луцьку і Кременецькою міською радою до дня пам'яті Павла Гіжицького (1692 –1762). Розвиток освіти Волині тісно пов'язаний із комплексом будівель Кременецького колегіуму єзуїтів авторства відомого архітектора й художника Павла Гіжицького.

Більшість дослідників творчості Павла Гіжицького поділяють дум-

ку, що архітектурний комплекс у Кременці став справою життя цієї непересічної особистості. Розмір, витонченість і стиль косяку Ігнатія Лойоли і Станіслава Костки у Кременці – це беззаперечно складові величі архітектурної спадщини Павла Гіжицького. Кременецький колегіум єзуїтів надавав якісну та ґрунтовну освіту, відкривав нові обрії для формування європейської освіти і культури. Саме цей заклад, а згодом Волинська гімназія і лицей забезпечили економічний, соціальний та культурно-освітній розвиток міста і регіону.

На такому серйозному дійстві були присутні поважні гості, серед яких – український релігійний діяч, архієрей Православної церкви України, архієпископ Тернопільський і Кременецький, кандидат богослов'я, **високопреосвященний Нестор**; єпископ Луцької дієцезії Римо-католицької церкви, **преосвященний владика Віталій Скомаровський**; настоятель парафії Святого Станіслава у Кременці, **ксьондз Лукаш Грохля**; протоієрей храму Преображення Господнього **отець Роман Іванецький**; консул Генерального Консульства Республіки Польща **Тереза Хруц**; голова Тернопільської обласної ради **Михайло Головка**, заступник голови Кременецької районної державної адміністрації **Алла Злочевська**, Кременецький міський голова **Андрій Смаглюк**, перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Григорій Терещук**, директор Кременецького фахового медичного коледжу імені Арсена Річинського **Петро Мазур**, заступник директора Кременецького лісотехнічного коледжу **Андрій Стрижак**, директор Волинського лицю імені Нестора Літописця **Володимир Мишко**, голова Товариства Відродження польської культури імені Юліуша Словацького **Мар'ян Каня**, дирек-

тор Кременецького краєзнавчого музею **Андрій Левчук**, науково-педагогічний колектив академії, місцеві депутати і громадські активісти.

Урочисті заходи відкрилися Архирейським богослужінням у Соборі Преображення Господнього – найвищій архітектурній споруді міста, що була створена серцем і розумом Павла Гіжицького понад 200 років тому і донині приваблює місцевих мешканців та ту-

ристів своєю красою та величчю. Особливо знаковою стала спільна поминальна панахида з участю представників духовенства православної, греко-католицької та римо-католицької конфесій.

По закінченні панахиди під супровід молитовно-хвалебної пісні «Алілуйя» у виконанні камерного хору академії відбулось урочисте відкриття Галереї засновників альма-матер у стінах її історичного корпусу. З вітальним словом до

присутніх звернувся ректор академії, професор **Афанасій Ломакович**. Доцент академії **Володимир Собчук** ознайомив із постатями освітнього постулу Кременця, портрети яких стали експонатами відкритої Галереї: «отець-архітектор» Павло Гіжицький; Митрополит Київський і Галицький Петро Могила; ініціатор утворення і фундатор будівництва Кременецького колегіуму, князь Міхал Сервацій Вишневецький і його

брат, князь Януш Антоній Корибут Вишневецький; міністр закордонних справ Російської імперії, князь Адам Єжи Чарторийський; Коронний підканцлер Речі Посполитої Гуго Коллонтай; видатний освітній діяч, історик, колекціонер Тадеуш Чацький, український вчений, державний, політичний та громадський діяч, президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремень.

Після ознайомлення з Галереєю гостей і присутніх запросили на урочисту імпрезу до актових залів академії ім. Тадеуша Чацького. Ведучий дійства, проректор з виховної роботи **Микола Сиротюк**, представив усіх поважних гостей. Урочисті промови розпочалися з відеозвернення президента НАПН України **Василя Кременя**. Архієпископ Тернопільський і Кременецький, високопреосвященний Нестор у промові наголосив, що хоч не всі причетні до кременецької освіти були українцями, та кожен з них любив це місто, а нам треба активно долучатися до творення майбутнього України, і вручив Благословенну Грамоту ректору академії Афанасієві Ломаковичу за вагомий вклад у розвиток вищої освіти у Кременці. Виступи продовжили поважні гості. У форматі відеозвернення долучився професор Університету Івана Павла II у Кракові **Богуслав Красновольський**; представник Академії Ігнатіанум у Кракові, **отець Кишиштоф Хома**, який від імені ректора Академії Ігнатіанум, професора **Юзефа Бремера** на знак дружби вручив добірку книг для бібліотеки академії.

Яскравим аргументом високої оцінки особистого внеску ректора академії, професора Афанасія Ломаковича у розвиток української освіти стало нагородження його медаллю Національної академії педагогічних наук України «Григорій Сковорода».

Приємним сюрпризом стали урочистості і для кращих студентів академії **Яни Авдіюк**, **Ілони Данилюк** і **Назара Багнока**, яким було вручено Сертифікати імені Гуго Коллонтая на отримання щомісячної стипендії у розмірі 4 тис. гривень.

На завершення програми для гостей імпрези підготували концерт інструментальної музики у виконанні симфонічного оркестру академії під орудою **Володимира Козачка**, баяніста **Павла Яловського**, сопілкарки **Мар'яни Томашівської** та заслуженого артиста України **Миколи Швидківа**.

Ніна БАГНЮК,
журналіст
Фото Костянтин
БРИЖНИЧЕНКО,
Олександр ПЕТЛЮК

Віталій СКОМАРОВСЬКИЙ:

– Українська незалежність уже є зрілою, тому що ми можемо визнати наші корені такими, якими вони є, незалежно від походження, церкви. Різномірність наших традицій – це дуже велике багатство України. Це нас тільки збагачує. Бажаю академії процвітання і подальших успіхів.

Тереза ХРУЩ:

– Наша розмова про феномен освіти міста, яка вже 400 років влітається у європейський освітній простір. З боку Консульства Республіки Польща у Луцьку, кожного поляка і панства польської академія Кременецька – це дуже велике і важливе місце в нашій історії. Тому ми будемо докладати всіх зусиль, щоб зберегти його на високому рівні.

Отець Кшиштоф ХОМА:

– Кременець – це не тільки Афіни Волинські. Тут можна побачити і Рим, і Константинополь, і Єрусалим, і Париж. А ще – відчуття духу прагнення до єднання, який був визначальним для єзуїтів XVIII століття.

Михайло ГОЛОВКО:

– Кременець, як наукова, культурна, історична, духовна перлина Тернопілля, робить вагомий внесок у розвиток всієї України. Спадок Павла Гіжицького – великий, багатий і масштабний слід періоду піднесення спільної культури. Тому треба вивчати історію, читати наше коріння, шукати спільні історичні успіхи і не повторювати наших помилок перед лицем нової спільної загрози.

Андрій СМАГЛЮК:

– Історія Академії та історія Кременця тісно переплітаються і не можуть існувати одне без одного. Тому тепер дуже важливо залишатися патріотом і свого освітнього закладу, і свого міста. А патріот – це той, хто робить хоч невеличкий вклад у їх розвиток совістю, мораллю, духовністю, за законами держави, за Божими законами – і таким чином долучається до творення історії.

Феномен освіти у Кременці: від історії до новітніх форматів розвитку

В історичному корпусі Кременецької гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка відбулася подія, значення якої виходить далеко за межі Кременця. Наш освітній заклад разом із Генеральним Консульством Республіки Польща у Луцьку і Кременецькою міською радою зініціювали ряд заходів, присвячених 260-річчю Павла Гіжицького – відомого архітектора XVIII століття, творця багатьох архітектурних будівель тогочасної Волині та Галичини.

У XXI столітті ми прагнемо відновити велич славетних Волинських Афін XVIII століття. При цьому ми керуємося висновком доктора *Целіни Кісель-Дорожницької* з Академії Ігнаціанум у Кракові щодо доцільності інспірування феномену кременецької освіти XVIII століття на день сучасний.

Архітектурно-освітній феномен Кременця, який, за визначенням професора *Анджея Шмита*, є ідеальною освітньою локацією, а також чотирьохсотлітня кременецька європейська освітня традиція є унікальним спільним надбанням держав України та Польщі.

ву організації, становлення і розвитку Волинської гімназії; Василь Кремень, президент Національної академії педагогічних наук України, Міністр освіти і науки України (2000–2005), ретельно вивчив можливості відродження вищої освіти у Кременці, а згодом підписав документи, необхідні для створення Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка.

І, звичайно, окреме слово про Павла Гіжицького, професа «Товариства Ісуса», відомого у Європі архітектора XVIII століття, автора величного комплексу будівель Єзуїтського колегіуму в Кременці. Знаменно, що Архирейське бо-

Ми відзначаємо 400 років європейської освітньої традиції у Кременці. За індикатором часу Кременець є другим після Львова освітнім центром України. Європейська дослідниця освіти і науки, професор *Каліна Бартницька* вважає, що дух Кременця творить тут «центр освіти і науки крізь віки».

Відаємо шану й увічнюємо у новоствореній Галереї засновників нашої Альма-матер видатних діячів України, Литви і Польщі, які творили освіту в Кременці від XVII до XXI століття: Митрополит Київський і Галицький Петро Могила у 1636 році благословив Братську школу в Кременці; князь Януш Антоній Корибут Вишневецький – ініціатор утворення і фундатор будівництва Кременецького колегіуму; князь Михайло Сервацій Корибут Вишневецький – фундатор будівництва Єзуїтського колегіуму в Кременці; князь Адам Єжи Чарторийський – куратор Віленського освітнього округу, виграв війну за Гімназію і Ліцей у Кременці на початку XVIII століття у запеклій боротьбі з лобістами Вільна і Києва у владних кабінетах Санкт-Петербурга; Гуго Коллонтай, котрий вклав у справу творення Волинських Атен увесь доробок власного досвіду, накопичений у реформі Краківської Академії, вибрав Кременець для розташування майбутнього центру освіти і визначив науки, які вивчалися у Волинській гімназії і Ліцеї; Тадеуш Чацький, видатний організатор освіти, візитатор Віленського освітнього округу, зробив неоціненний внесок у непросту спра-

гослужіння, приурочене 260-річчю його пам'яті, у збудованому ним храмі провели представники трьох християнських конфесій: Православної церкви України, Римо-католицької церкви, Української греко-католицької церкви.

Треба взяти до уваги, що постань Павла Гіжицького, як і феномен світської освіти Кременецького колегіуму, є явищами, ще недостатньо відомими для Кременця й України загалом. Гіжицький був не лише архітектором, а й майстром графіки, живопису, видатним знавцем сакральної геометрії. Він 30 років жив, працював у Кременці, де і помер 28 січня 1762 року.

Творіння Гіжицького – величний комплекс колегіуму з балюстрадаю і скульптурною композицією Мадонни, перебудована ним дзвіниця костелу (нині це Миколаївський собор) і будівля нинішньої Кременецької ЗОШ № 1 ім. Галини Гордасевич, створюють європейське обличчя та архітектурну доміанту Кременця.

Таким чином, засобами архітектури і скульптури Павло Гіжицький у свій час формувал європейську ідентичність і єднав Кременець з Європою. На думку відомого польського професора *Анджея Шмита*, комплекс будівель Кременецького колегіуму, який є архітектурно-освітньою перлиною Західної України, є найбільш придатним для потреб освіти.

Подивитися на палати і кляштор Кременецького ліцею приїздив Тарас Шевченко. Про них писали Олена Пчілка і Микола Пржевальський. Колегіум, балюстрада з Кременецькою

Мадонною зображали провідні графіки і живописці Європи. Творчий спадок Гіжицького досліджують провідні фахівці з архітектури та історії культури.

Щодо соціокультурної спадщини Кременецького колегіуму, то він був закладом особливого типу. У тогочасній Речі Посполитій функціонували лише сім таких колегіумів: у Кременці, Любліні, Ярославі, Новогрудку, Острозі, Полоцьку, Несвіжі. Цілком ймовірно, що саме завдяки кваліфікації викладацького складу, бібліотечному фонду, обладнанню навчальних кабінетів, забезпеченню навчальними програмами Кременецький колегіум повністю відповідав стандартам колегіумів Барселони, Рима, Кракова і найвищим освітнім вимогам тогочасної Європи.

У нижчих перших трьох класах, де навчання тривало три роки, і двох середніх класах, де вчилися четвертий і п'ятий рік, вивчали риторику, іноземні мови, красномовство, ораторське мистецтво, поезику, історію на основі праць Цицирона, Овідія, Вергілія, Іоанна Златоуста, Цезаря, Тита Лівія, Горация, Платона, Плутарха, Арістотеля, Демосфена, Фукідида, Гомера.

У вищих (шостому – восьмому) класах вивчали трьохрічний курс філософії, в тому числі логіку, фізику і математику, метафізику і етику, моральну філософію, загальну філософію і географію на основі праць Арістотеля, Фукідида, Евкліда й ін.

Крім цього, вихованці колегіуму займалися фехтуванням, їздою верхи, плаванням, катанням на ковзанах, грали у більярд, брали участь у театральних виставах. Зважаючи на незавершене будівництво комплексу колегіуму, робимо логічне припущення, що у Кременці планувалося утворення повного колегіуму першого типу, де навчання у вищій школі тривало би 7 років. Такі колегіуми діяли у Львові і Вільно і згодом отримали статус університетів, що, найбільш імовірно, планувалося і для Кременця.

Безперечно, фундаментом феномену кременецького навчання і виховання була освітня модель «Товариства Ісуса», могутня аура міста Кременець і унікальна архітектура колегіуму. На думку професора Генріха Стронського, навчальні заклади Кременця, які

діяли тут у минулих століттях, стали першоосновою і могутнім фундаментом нинішньої Кременецької академії.

Однак витоки європейської освіти у Кременці ведемо від парафіяльної школи, яка діяла у костелі, заснованому у 1538 році королевою Боною і Великою княгинею Литовською. У фундаційному привілеї костелу фігурує посада ректора, що є першою документальною згадкою про функціонування на Волині навчального закладу. Має місце також припущення, що навчальний заклад діяв і в складі Францисканського монастиря (орієнтовно від 1606 року). Важливий етап для розвитку Кременецької освіти пов'язуємо з діяльністю Братської школи, яка давала освіту на основі європейських програм і методик.

Щодо знаменитих «Волинських Афін», то професор Оксфорду Норман Дейвіс, член Британської академії і Академії наук у Кракові, у фундаментальній праці «Боже Ігрище: історія Польщі» зазначив: «У Кременці на Волині у XIX столітті Ліцей давав освіту університетського рівня».

Український державний діяч, видатний вчений, академік Ігор Юхновський у 30-х роках минулого століття жив із сім'єю у Кременці і навчався у нашому Ліцеї. У 2019 році він наголосив: «Я би дуже хотів, щоб рівень освіти в сучасній Україні був таким, як у Кременецькому ліцеї».

Крім освіти й архітектури високого європейського рівня, навчальні заклади чотириста років формували у Кременці потужну соціокультурну інфраструктуру: від друкарні Братської школи XVII століття до трамплінів, санної траси, музею, планерної школи Кременецького ліцею у 20–30-х роках минулого століття, бібліотеки колегіуму у XVIII столітті, «Волинських Афін» у першій третині XIX століття і ліцею міжвоєнних десятиліть XX століття.

Маємо глибоке переконання, що феномен 400-літньої європейської освітньої традиції Кременця дійсно є важливим спільним надбанням держав України і Польщі. Керуючись вищеозначеним, Кременецька гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка разом з Генеральним консульством Республіки Польща у Луцьку і Кременецькою міською радою дійшли висновку щодо подальшого ретельного вивчення цього соціокультурного явища і використання його досвіду у реаліях XXI століття.

З цією метою 28–29 квітня плануємо провести у Кременці Міжнародний симпозиум, а 4–5 вересня розглянути це явище на окремій студії Міжнародного літературно-мистецького форуму «Діалог двох культур».

Афанасій ЛОМАКОВИЧ,
ректор Кременецької
обласної гуманітарно-
педагогічної академії
імені Тараса Шевченка,
професор

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
почесний академік НАМ України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

Юрій Барабаш у книзі «Коли забуду тебе, Єрусалиме...» писав: «... У Гоголеву шкідливі вочевидь впадає в око спроба автора якщо не відверто виправдати проклятого російським самодержавством гетьмана, то принаймні збагнути і «реконструювати» хід його думок, мотиви вчинків, пояснити ці вчинки об'єктивними обставинами доби і становищем України»¹. У Володимира Панченка є цікавий дослідницький етюд «Випадок Мазепи», в якому він аналізує гоголівські «Роздуми Мазепи» й довисновує, що вони є «одним із тих спалахів українського естава автора «Тараса Бульби», що припадають на середину 1830-х років»². Варто розгорнути працю московського гоголезнавця Юрія Манна, аби переконатися, що він спеціально звертається до гоголівського начерку «Роздуми Мазепи» і цитує певну його частину³. Проте не весь!

Ось тут і виявляється дуже яскраво суттєво російський, сиріч імперський підхід до використання й трактування гоголівського тексту. Щоб разом із читачем розібратися в цьому, наведу невеликий Гоголів начерк повністю (виділено ті частини тексту, які Манн не процитував):

«Такая власть, такая гигантская сила и могущество навели уныние на самобытное государство, бывшее только под покровительством России. Народ, собственно принадлежавший Петру издавна, [унижений] рабством и [деспотизмом], покорялся, хотя с ропотом. Он имел не только необходимость, но даже и нужду, как после увидим, покориться. Их необыкновенный повелитель стремился к тому, чтобы возвысить его, хотя лекарства его были слишком сильные. Но чего можно было ожидать народу, так отличному от русских, дышавшему вольностью и лихим козачеством, хотевшему пожить своею жизнью? Ему угрожала <у>трата национальности, больше или меньше»⁴. Уравнение прав с собственным народом русского самодержца. А не сделавши этого, Петр никак не действовал бы на них. Всё это занимало преступного гетьмана. Отложиться? Провозгласить свою независимость? Противопоставить грозной силе деспотизма силу единоплемянника, возложить мужественный отпор на самих себя? Но гетьман был уже престарелый и отвергнул мысли, которые бы дерзко схватила выполнить буйная молодость. Самодержец был слишком могуч. Да и неизвестно, вооружилась <ли> бы > против него вся нация и притом нация свободная, <которая> не всегда была в спокойствии, тогда как самодержец всегда [мог] действовать, не дав-ся никому отчета. Он видел, что без посторонних сил, без помощи которого-нибудь из европейских

Микола Гоголь: «Україна – самобутня держава»

У березні цього року минає 170 літ із часу смерті Миколи Гоголя.

Гоголівські «Роздуми Мазепи», написані приблизно 1834 року, практично невідомі широкому читачьому загалу, але дослідники мали змогу ознайомитися з цим гоголівським нарисом (начерком, ескізом) відколи його вперше опубліковано у шостому томі 10-томного видання творів письменника (1896). «Роздуми Мазепи» було вміщено й у радянському виданні Повного зібрання творів Миколи Гоголя. 2002-го року Ярослав Дзира надрукував Гоголів нарис в «Українському історичному журналі». Останнім часом «Роздуми Мазепи» перебували в полі зору відомих гоголезнавців.

государей невозможно выполнить этого намерения. Но к кому обратиться с этим? Крымский хан был слишком слаб и уже презираем запорожцами. Да и воспомоществование его могло быть только временное. Деньги могли его подкупить на всякую сторону. Тогда как здесь именно нужна была дружба такого государства, которое всегда бы могло стать посредником и заступником. Кому бы можно это сделать, как не Польше, соседке, единоплеменнице? Но царство Баториево было на краю пропасти и эту пропасть изрыло само себе. Безрасудные магнаты позабыли, что они члены одного государства, сильного только единоплемянником, и были избалованные деспоты в отношении к народу и непокорные демократы к государю. И потому Польша действовать решительно <не могла>. Оставалось государство, всегда бывшее в великом уважении у казаков, которое хотя и не было погранично с Малороссией, но, находясь на глубоком севере, оканчивающееся там, где начинается Россия, могло быть очень полезно малороссиянам, тревожа беспрепятственно границы и держа, так сказать, в руках Московию. Притом шведские войска, удивившие подвигами своими всю Европу, ворвавшись в Россию, [могли] бы привести царя в нерешимость, действовать <ли> на юге против Казаков или на севере против шведов.

В таких размышлениях застало Мазепу известие, что царь прервал мир и идет войною на шведов».

Звичайно, кожний автор сам вирішує, що

«Виходить, що й у XXI столітті в Росії небажано вживати стосовно до України навіть слово «незалежність», навіть у контексті історичних документів. Так само табується й згадка про гіпотетичну силу відсіч України російському деспотизму. Що й казати, якщо московський гоголезнавець Борис Соколов безсоромно-відверто спотворює текст, наводячи у своїй праці неіснуючі слова Миколи Васильовича...»

та скільки цитувати, і я визнаю його право беззастережно. Проте гляньмо на все це в контексті коментарів Юрія Манна до наведеного гоголівського документу. Московський учений поділив його за змістом на дві частини: «Спочатку – Росія і Петро». Але ж ми на власні очі бачимо, що насправді спочатку, тобто в першому гоголівському реченні, яке у московському автора таємниче зникло, йдеться про найголовніше (!) – «самобитне государство, бывшее только под покровительством России». Після цієї недвозначності неможливо стверджувати, як це робить Юрій Манн, що «сам Гоголь в об'єктивній загальнодержавній перспективі, мабуть, вважав справу приєднання України до Росії... історично неминучою...» Загалом для капітальної праці Манна головним, опорним є твердження, що «українофільство Гоголя не має сепаратистського характеру». Пригадую слова з неопублікованого листа учня Осипа Бодяньського, філолога Олександра Котляревського до свого старшого приятеля й на-

ставника Михайла Максимовича з приводу підготовленого Котляревським збірника малоросійських дум: «Я приготовил её [книгу] к печати, но цензура посоветовала мне остановиться, чтобы не навлек упрёков в сепаратизме. Пусть лежит до радостного утра»⁴. Дивно, що й нині московські вчені «рятують» видатних українців від найменшого наляку на сепаратизм у XIX столітті. Утім, утішає саме визнання Манном українофільства Гоголя, тобто його прихильності до України, українців і всього українського.

Другу частину гоголівських «Роздумів Мазепи» у Манна названо «Україна і її гетьман». Звернімо увагу, чим дослідник несподівано обриває цитування роздумів гетьмана: «От-

дючи у своїй праці неіснуючі слова Миколи Васильовича: «Украинский народ (?) имел не только необходимость, но даже и нужду, как после увидим, покориться»⁵. Виділених жирним слів у Гоголя немає, читачеві неважко в цьому переконатися. Микола Васильович у цьому разі писав якраз про російський народ.

Хвалити Бога, дякуючи Юрію Барабашу, є в Москві справді науковій трактування Гоголевих «Роздумів Мазепи»: «... Гоголь... роздумує про Мазепу (за Мазепу), і його думки течуть у напрямі, абсолютно протилежному течії думок автора «Полтави»... У суті справи, у «Роздумах Мазепи» маємо зародок так і не здійсненого задуму своєрідної анти-«Полтави». Згодом, у «Вибраних місцях із листування з друзями» Гоголь високо поцінує «Полтаву», погодиться з пушкінським ставленням до Петра, але тут – тут він не приховує свого беззастережного засудження царевого наміру придушити «вольність» і «національність» українців, над чим Пушкін з його імперським світобаченням і психологією просто не замислювався».

Щодо Петра I, то Тарас Шевченко виніс йому історичний і поетичний присуд, назвавши «лютим катом», що «розпинав нашу Україну». Юрій Барабаш слушно зауважує: «У Гоголевих «Роздумах Мазепи» такого прямого звернення до передумов антиукраїнської політики «російського самодержця» немає, однак судження про народ, «такий відмінний від росіян», про колишні «вольність та молодецьке козацтво» наводять на думку про втрачений Україною історичний шанс – здобути незалежність, «пожити своїм життям» (паралель до Шевченкового «в своїй хаті»).

2013 року в Україні видано цікаву монографію про Гоголя професора Гарвардського університету Едити Бояновської, котра висновує, що гоголівський фрагмент «зображає Мазепу державним діячем і мудрим політиком, мотивованим не жадібністю, зрадою або помстою, а думками про добробут свого народу». Шкода лише, що авторка пише про це так, ніби й не було до неї згаданих публікацій Юрія Барабаша, Володимира Панченка та інших українських учених, і навіть безпідставно заявляє про нібито «замовчування цього тексту українськими науковцями аж до останнього часу». Це – твердження з минулого, радянського століття. Так само некоректним є вислів Бояновської, що вже згаданий Ярослав Дзира буцімто «не зумів проаналізувати цей гоголівський текст...»⁶. Якраз у випадку «Роздумів Мазепи» відомий український вчений Ярослав Дзира виявив неабиякий аналітичний дар, виснувавши, що «Гоголь-мазепинець уперше в українській історіографії XIX ст. – чітко й однозначно заявив, що українська «волелюбна нація» мала свою «самобутню державу» з демократичним козацьким ладом і хотіла «і далі жити в своїй суверенній державі»⁷. Ніхто не сформулював аналітичний умовивід так недвозначно виразно, якісно й вичерпно – «Гоголь-мазепинець»!

Лапідарні, але глибокі «Роздуми Мазепи», які Гоголь вважав уривком з «Истории Малороссии», свідчать про те, що Микола Васильович, котрий брався у 1833–1834 роках за

¹ Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...»: Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. Харків: Акта, 2001. С. 222.

² Панченко В. Неубієнна література. Дослідницькі етюди. Київ: Твім-Інтер, 2007. С. 24.

³ Манн Ю. Гоголь. Труды и дни: 1809–1845. Москва: Аспект Пресс, 2004. С. 478–479.

⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 314. Оп. 1. Од. зб. 28. Арк. 7 зв.

⁵ Соколов Б. В. Гоголь. Энциклопедия. Москва: Алгоритм, Эксмо, Око, 2007. С. 130.

⁶ Едита М. Бояновська. Микола Гоголь: між українським і російським націоналізмом. Київ: Темпора, 2013. С. 241, 243, 574.

⁷ Дзира Я. Микола Гоголь. «Роздуми Мазепи» // Український історичний журнал, 2002, № 2. С. 83.

написання історії України, здатен був це зробити. Коли б присвятив свій своє життя. Проте історія не терпить умовного способу. Господь визначив Гоголю зовсім іншу долю. Як писав іще Нестор Котляревський, «історія повернула нашого письменника до його першої любові – до поезії, і наука збагатилася лише фантазією поета».

Гоголівські «Роздуми Мазепи» містять кілька важливих думок з історії України.

Перша. Україна сформувалася як «самобутня держава» і зберегла історичну своєрідність і неповторність навіть під «покровительством Росії».

Друга. Петро I створив централізовану державу («такая власть, такая гигантская сила и могущество»), здатну силою поглинути «самобутню» Україну. Під Петром I українському народу загрожувала втрата національності, бо імператор уярмлював його нарівні з власним народом, урівнював у рабстві.

Третя. Російський народ – «собственный народ русского самодержца» – здавна був принижений рабством і деспотизмом. Гоголь навіть обіцяв розкрити глибше незвичайні перетворення Петра I, який запроваджував політику, спрямовану на піднесення Російської імперії, хоча жорсткість і жорстокість її очевидна – «лекарства его были слишком сильные».

Четверта. Український народ («нация свободная») принципово відрізнявся від російського, адже на відміну від рабства й деспотизму, в яких той животів, він тривалий час «дышал вольностью и лихим казачеством».

Нарешті, з усього цього випливала історична відповідальність Мазепи перед українським народом, і тоді Гоголева душа була на боці гетьмана в його роздумах і виборі держави, що реально могла би допомогти Україні в боротьбі проти російського поневолення.

Припущення Бориса Соколова, що з роздумів Мазепи нібито й мали випливати саме гоголівські «глави про зраду Мазепи», безпідставні. На це жодним чином не вплинуло неминуче в ті часи наречення Гоголем опального Мазепи «преступним гетьманом». Микола Васильович ужив, здавалося б, нищівний епітет у такому контексті, що професійні історики можуть позаздрити, як геніальний письменник буквально перевернув його зміст. У підсумку подальші роздуми Мазепи у Гоголя є роздумами не державного злочинця, а мудрого національного вождя, який шукає порятунку для свого народу.

Утім, Юрій Манн пише по-своєму: «Обдумується Мазепою і перспектива різних союзів проти Петра (з кримським ханом? з шведами? з поляками?), з яких найвиразнішою вимальовується можливість «дружби» з Польщею – «сусідкою й одноплемінницею». Насправді в «Роздумах Мазепи» варіант союзу з Польщею гетьманом, як читач може сам переконатися, відкинуто (з чітким поясненням причин). Своєю чергою, Борис Соколов заявляє, що нібито Гоголь вклав у уста Мазепи лише міркування про «союз з якоюсь із європейських держав». Насправді Гоголь абсолютно виразно показав, що Мазепа схилився до союзу зі Швецією.

На цьому гоголівські «Роздуми Мазепи» було назавжди перервано. Нам є над чим замислитися.

Фото:

Ф. Молер. М. Гоголь. 1841.

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

120 років від дня народження
Карла Роджерса (Carl
Rogers; 1902–1987), американського психолога, одного із лідерів гуманістичної психології

Карл Роджерс народився 8 січня 1902 в передмісті Чикаго. У 1919 вступив до Вісконсинського університету, де вивчав наукове землеробство, однак на другому курсі активно зайнявся релігійною діяльністю. У 1922 став учасником конференції Всесвітньої студентської федерації в Пекіні. Саме після цієї поїздки його увагу привернула психологія. Він почав розуміти, що своєю головною метою – допомагати людям, які потребують духовної підтримки, – можна досягти й поза церквою. Він також переконався, що робота психолога – цілком пристойне заняття, яке може забезпечити гідне існування.

Роджерс закінчив Педагогічний коледж Колумбійського університету і влаштувався на роботу клінічним психологом у Центр допомоги дітям у м. Рочестері, де працював 12 років. Його практична діяльність була імпровізаційною; Роджерс не входив до жодної психологічної школи.

У 1945 відкрив консультативний центр в Чиказькому університеті, працюючи в якому мав змогу спілкуватися з багатьма людьми, які зверталися до нього по допомогу. На посаді директора центру Роджерс працював до 1957.

Як один із засновників і лідерів гуманістичної психології К. Роджерс сформулював «основну гіпотезу про побудову помічних відносин», або, як її ще називають, славнозвісну роджеріанську триаду. Це особлива позиція терапевта щодо свого пацієнта, що містить відповідь на основне питання: «Як я можу допомогти?». Динамічні процеси, процеси глибинної зміни особистості, на яких і базується феномен психологічної допомоги, мають відповідати трьом умовам: щирість терапевта, заснована на реальному знанні власних почуттів; безумовне, безоцінне прийняття іншого як індивіда; емпатійне розуміння переживань іншого, яке дає змогу бачити осо-

Січень-Лютий 2021. Постаті

бистий досвід людини з її поглядом.

К. Роджерс припустив, що відносини у психотерапії є лише одним із видів людських відносин і що одна й та ж закономірність діє у всіх видах відносин. І логічно припустити те, що, скажімо, якщо батьки у спілкуванні з дитиною створюють клімат помічних відносин, то дитина буде більш самоврадною, соціалізованою і зрілою. Тією ж мірою, якою вчитель створить цю атмосферу, учень стає активніше самонавчатися, стає більш творчим, дисциплінованим, менш тривожним, стурбованим і керованим іншими. Відповідно, позитивні зміни так само можуть статися і в такій широкій сфері соціальних відносин, як «керівник – підлеглий» та ін.

К. Роджерс в ході своєї терапевтичної практики та досліджень в 1950-х, прийшовши до відкриття феномену безоцінного прийняття іншого, справедливо назвав його «культурою інновацією».

Помер Карл Роджерс у 1987 в Каліфорнії.

425 років від дня народження Петра Могили (1597–1647), українського політичного, церковного і освітнього діяча

Петро Могила народився 10 січня 1597 (за ін. даними 21 (31) грудня 1596). Втілюючи в життя власну концепцію ролі освіти в підвищенні культурного рівня православного духовенства, П. Могила заснував при Лаврській школі для молодих монахів (1631). У 1632 за рахунок об'єднання Київської братської школи з Лаврською, утворився Києво-Братський колегіум, що незабаром став називатися Могилянським колегіумом.

З іменем П. Могили пов'язане створення цілої мережі освітніх закладів в Україні. За його участі були відкриті філіали Києво-Могилянської колегії – Слов'яно-греко-латинська академія у Вінниці, колегії в Кременці, Гощі, Яссах.

Понад 20 років П. Могила очолював книговидавничу справу в Україні. Він надав роботі Лаврської друкарні такого потужного розмаху й гуманістичного змісту, якого ще досі не знало українське книгодрукування. Завдяки зусиллям П. Могили та його сподвижників у Києво-Печерській лаврі та Києво-Могилянській колегії були зроблені перші кроки до формування української літературної мови. Сам митрополит, який володів одинадцятьма мовами, не написав жодної книжки грецькою чи румунською мовами. З дев'ятнадцяти його творів лише один написаний польською, решта – тогочасною українською або церковнослов'янською.

Для розуміння особливостей педагогічного мислення вченого велике значення має вивчення організації навчального процесу,

форм, змісту й методів навчання в заснованому ним колегіумі. Заняття в усіх класах починались одночасно. Учні сиділи на заняттях в певному порядку (за успіхами), визначеному вчителем. Ще до його приходу старші учні (аудитори) вислуховували задані уроки й робили в «Нотатах» відмітки про рівень засвоєння попереднього навчального матеріалу. Після приходу вчителя доповідали йому про успіхи кожного учня. Вчитель, шляхом опитування окремих учнів, перевіряв правильність відміток, після чого розпочиналося вивчення нового матеріалу. Окрім лекцій, практикували бесіди, диспути, взаємне навчання учнів, диктанти, різні види письмових робіт, самостійні й домашні роботи, написання віршів, промов, читання декламацій, участь у драматичних виставах. Після перерви на обід усі знову збиралися на заняття для закріплення й повторення вивченого матеріалу. По закінченні навчального дня розходилися по домівок, а сироти йшли до бурси.

Статут визначав поведінку дітей у школі й дома. За його виконанням у школі наглядали вчителі й чергові учні, вдома – батьки й родичі. По суботах проводилися підсумкові заняття з пройдених тем; по неділях – моральні бесіди, під час яких учням роз'яснювали норми поведінки, тлумачили свята православного календаря. При цьому використовувалися твори українських просвітителів, зокрема й самого П. Могили.

Помер Петро Могила на початку 1647. Усе своє майно заповів Колегіуму: будинки, цінності, бібліотеку, село, хутір, 81 тисячу злотих, навіть посуд і митру. А частину грошей, особисті речі і своє митрополичче вбрання, прикрашене коштовностями, – бідним студентам на одяг.

170 років від дня народження Едмона Демолена (Edmond Demolins; 1852–1907), французького історика, соціолога, педагога

Едмон Демолен народився 23 січня 1852 у Марселі. Навчався у коледжі Нотр-Дам-де-Монгре. З 1873 мешкав у Парижі, де в 1874 познайомився з Фредеріком Ле Пле, французьким економістом і соціологом. Ця зустріч і визначила його подальшу долю: Демолен присвятив своє життя соціальної роботи.

У 1897 він здійснив подорож до Англії, де познайомився з пастором Сесілом Редді, засновником Абботсхолмської та Бідельської шкіл (Abbotsholme School, Bedales School), у яких традиційні навчальні заняття були замінені мистецькою, науковою та технічною діяльністю.

За зразком цих шкіл у 1899 створив приватну середню навчаль-

но-виховну установу – першу у Франції «нову школу» – школу Рош (L'Ecole des Roches), де виховувалися діти з привілейованих верств населення.

«Чим раніше як до дитини почнуть ставитися як до дорослого, тим швидше вона подорослішає», – вважав Е. Демолен. Школа Рош розташовувалась у сільській місцевості Нормандії; програма була змінена за рахунок впровадження нових видів навчальної роботи та трудового навчання; вивчення давніх мов відбувалося лише у старших класах «класичного» відділення; збільшувався час, що відводиться на вивчення живих іноземних мов; для мовної практики організовувалися поїздки до інших держав; у «сучасному» відділенні розширилася програма математики, фізики, хімії, природознавства; порівняно із звичайною програмою навчальне навантаження скоротилося; вивільнений час відводився на «художні заняття та дозвілля» (музикування, диспути, відвідування театрів, музеїв та ін.) та «практичні роботи»: на сільській фермі, в столярній та токарній майстернях. Нововведенням для французької середньої школи стало скасування поділу педагогів на наставників і викладачів, заняття з моралі та соціології, самоврядування учнів та дитяча скаутська організація.

На зразок школи Рош у Франції на початку XX століття було створено кілька «нових шкіл». Діяльність школи Рош як експериментального закладу вплинула на зміст реформ середньої освіти у Франції. Пізніше ідеї Демолена і досвід школи Рош стали популярними у всьому світі.

Помер Едмон Демолен 27 липня 1907 у Кані.

Багата своєю унікальною історією та спадщиною, школа Рош, розташована за півтори години від Парижа, сьогодні є одним з провідних навчальних закладів Франції. Школа Рош – це установа, що пропонує Міжнародну програму підготовки до Диплому Міжнародного бакалаврату (IB) для учнів віком від 16 до 19 років. На зимові та літні канікули до школи приїжджають школярі на короткострокові мовні програми.

130 років від дня народження Василя Помагайби (1892–1972), українського педагога

Василь Іванович Помагайба народився 14 січня 1892 у селі Гнатівці на Хмельниччині. Свою педагогічну діяльність розпочав у досить юному віці – з 15-ти років. Одразу після закінчення двокласної учительської школи працював учителем, а потім і завідувачем початкової школи у м. Хмільнику, що на Вінниччині.

Закінчення на с. 9

Січень-Лютий 2021. Постаті

Закінчення. Початок на с. 9

Далі було навчання у Вінницькому вчительському інституті (нині Вінницький державний педагогічний університет), завідування семирічною школою та повітовим відділом народної освіти м. Хмільника.

У 1923 В. Помагайба переїжджає до Києва, де починає завідувати школою у дитячому містечку «Ленінське». У 1929 закінчує навчання в аспірантурі при Київському інституті народної освіти. Саме у Києві розпочинається співпраця Василя Івановича з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки (УНДІП). У 1929-1932 він завідує секцією дидактики Київської філії УНДІПу. В цей час Василь Іванович також входить до складу науково-педагогічного товариства, яке діяло при Всеукраїнській академії наук (ВУАН). Саме за участь у діяльності ВУАН Василя Помагайба, як і інші члени товариства, зазнає політичних переслідувань. У 1936 вченого звільняють з роботи, заарештовують і присуджують на 5 років заслання в Казахстан за «приналежність до антирадянської націоналістичної організації».

Відбувши заслання, Василь Іванович повертається до Києва і дових 10 років домагається реабілітації свого імені. Попри всі перипетії долі і виклики доби, вчений все життя активно займається науково-методичною і педагогічною діяльністю. В. Помагайба був людиною високої ерудиції в галузі педагогічних наук. Відтак у 1954 вченого знову запросили на роботу в Український науково-дослідний інститут педагогіки. Робота в УНДІПі стала окремою сторінкою життєвого та творчого шляху педагога. Тут вчений ґрунтовно займається дослідженням проблем дидактики і у 1961 очолює відділ дидактики інституту.

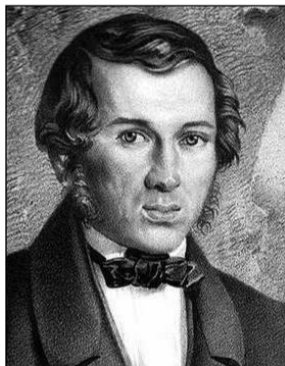
Василь Помагайба зробив вагомий внесок у розвиток педагогічної науки. Коло наукових інтересів вченого було різнобічним – це сільська школа (планування роботи, організація літньої праці, завдання й техніка проведення уроку з двома класами в малокомплектній школі); підготовка вчителя до уроку, по-

чаткове навчання, дидактика й дидактичні дослідження, система навчання грамоти в дошкільних закладах, вища педагогічна освіта, та багато іншого. Перу вченого належать ряд монографій, брошур. Разом зі своєю дружиною Ганною Савицькою В. Помагайба створив багато підручників для початкової школи.

Помер Василь Помагайба 25 грудня 1972 р. у Києві, похований на Берковецькому цвинтарі.

У фондах Педагогічного музею України зберігається персональний комплекс матеріалів Василя Помагайби, який містить понад 100 одиниць зберігання. Це рукописи, документи, листи, фотографії, записні книги, зошити, вітальні телеграми, вітальні листівки, запрошення та ін. Особливо зберігається колекція підручників та методичних посібників, праць історико-педагогічної тематики, виданих педагогом.

210 років від дня народження Євгена Гребінки (1812–1848), українського письменника, педагога

Народився Євген Павлович Гребінка 2 лютого 1812 в с. Убіжище поблизу Пирятини на Полтавщині. Закінчивши 1831 Ніжинську гімназію вищих наук, три місяці перебуває на військовій службі у складі резервного 8-го Малоросійського козацького полку. Після розформування полку він повертається в рідне Убіжище, де проводить наступні (до 1834) роки – час, який біографи письменника вважають зужитим на марноту світського життя. Ці роки остаточно переконують Є. Гребінку в тому, що вдоволення матеріальною і водночас позірною гранню життя – не для нього,

його вабить можливість виявити себе у творчості; окрім того, батько, Павло Іванович, вимріявав для свого сина кар'єру на викладацькій роботі: він бачив Євгена професором.

Є. Гребінка вирішує їхати до Петербурга, де повною мірою розкрився його письменницький талант. Там він зблизився з багатьма діячами російської та української культури, що дало йому можливість публікувати свої твори на сторінках петербурзької періодики. Його першою серйозною публікацією стали уривки перекладу українською мовою пушкінської «Полтави». «Малоросійские приказки» (1834) були першою книгою у творчій біографії Є. Гребінки. Близьке написання українською, вони стали дійсним вкладом автора у формування української літературної мови. Уже тоді про нього заговорили як про національного поета-байкаря, а три роки потому, коли була надрукована його друга книга – «Рассказы пирятинца» (1837), написана російською, про Є. Гребінку заговорили вже як про письменника, безперечно, відомого.

Вагомими є заслуги Є. Гребінки – громадського діяча, який чимало зробив для організації українського літературного життя та підтримки рідного слова. Без перебільшення, історичною віхою для української літератури став вихід у світ альманаху «Ластівка» (1841), де були надруковані твори Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Боровиковського, В. Забіли, П. Куліша, і, звісно, самого Євгена Гребінки. Однак, безперечно, в історії України Євген Гребінка назавжди залишиться насамперед як людина, за чиєї прямої ініціативи, безпосередньої матеріальної та моральної підтримки був підготовлений до друку й виданий у 1840 «Кобзар» Т. Шевченка.

У Петербурзі Є. Гребінка професійно займається викладацькою діяльністю у різних, переважно військових навчальних закладах: Дворянському полку, Другому кадетському корпусі, Інституті корпусу гірничих інженерів, Морському кадетському корпусі.

З думкою про освіту для українського народу Є. Гребінка 17

травня 1847 відкриває в с. Рудки Лубенського повіту Полтавської губернії парафіяльну школу: винаймає для школи будинок та забезпечує оплату праці двох учителів. Як бачимо, одна з останніх справ його життя безпосередньо стосується освіти.

Помер Євген Гребінка 3 грудня 1848 в Петербурзі від туберкульозу. Тіло його перевезли в Убіжище, де й поховали 13 січня 1849.

200 років від дня народження Опанаса Марковича (1822–1867), українського фольклориста, етнографа, громадського діяча

Опанас Васильович Маркович народився 8 лютого 1822 в селі Кулажинцях (тепер Гребінківського району Полтавської області). В 1836 закінчив Пирятинське 4-х класне міське училище, у 1842 – 2-гу Київську гімназію й вступив до Київського університету св. Володимира. Після закінчення університету (1846) Опанас Маркович залишився в Києві і розпочав активну громадську діяльність, зокрема як член Кирило-Мефодіївського Братства. В 1847 за участь у діяльності Братства був заарештований та засланий до російського міста Орел, де працював у канцелярії військового губернатора. У Орлі він познайомився з майбутньою дружиною Марією Вілінською. Саме прізвище чоловіка – Маркович – лежить в основі її письменницького псевдоніму. За однією з версій, вигадав «Марко Вовчок» Пантелеймон Куліш, поєднавши прізвище чоловіка Марії з її «вовкуватістю» у спілкуванні.

В 1851 Маркович повернувся в Україну. У другій половині січня 1851 Маркович та Вілінська одружилися. Жило подружжя в Чернігові, де Опанас Маркович працював у газеті «Черниговские губернские ведомости». На по-

чатку 1852 у Марковича та Вілінської народилася перша дитина, дочка Віра, яка незабаром померла й похована в Чернігові. Згодом родина переїжджає до Києва, де Маркович працював у Київській палаті державного майна. Жили вони на околиці міста – Куренівці. В травні 1853 у родини народився син Богдан.

Тоді ж Василь Тарновський, відомий чернігівський поміщик, запросив Марковичів у свій маєток Качанівку зробити статистичний опис своєї колекції старожитностей. Це був найплідніший період у науковій діяльності Марковичів: увесь вільний час вони займалися збиранням фольклору.

Закінчивши роботу в Качанівці, Марковичі переїхали до Немирова, де Опанас Васильович дістав посаду вчителя географії в місцевій гімназії. Окрім педагогічної діяльності, О. Маркович проводив значну культурно-освітню роботу. Саме в Немирові було здійснено постановку опери «Наталка Полтавка», музику до якої написав О. Маркович. У Немирові сім'я дізналася, що в Петербурзі (в 1859) вийшли в світ «Народні оповідання» Марії. У написанні оповідань, вважають біографи, Опанас Васильович відіграв велику роль, як і в письменницькій діяльності Марко Вовчок.

В 1860-1861 Маркович та Вілінська жили у Санкт-Петербурзі. У цей час Маркович брав активну участь у літературному житті тамтешньої української громади, зокрема у виданні українського журналу «Основа».

Повернувшись в Україну, О. Маркович продовжив збирати народні пісні, прислів'я та приказки. Зібрав їх більше 50 тисяч та систематизував цей матеріал у збірник, але сам видати не зміг і передав його Матвію Номису, який у 1864 оприлюднив цей збірник, додавши до нього записи інших авторів. На той час це було майже повне видання українських пісень, прислів'їв і приказок.

Незадовго до смерті Опанаса Марковича та Марія Вілінська де-факто розлучилися. Єдине його передсмертне прохання до Вілінської – привезти сина в Україну, щоб батько побачив його востаннє перед смертю – не було виконано.

Помер Опанас Маркович 1 вересня 1867 в Чернігівській лікарні від туберкульозу, похований на кладовищі в Болдиних горах Чернігова.

Пам'яті Ірини Тараненко-Чижевської

Ірина Тараненко-Чижевська (1947-2021) – учений-педагог, фахівець у галузі порівняльної педагогіки, поліглот. Навчалася в аспірантурі, працювала науковим співробітником лабораторії науково-педагогічної інформації та завідувачем лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, директором Українського інноваційного центру гуманітарної освіти АПН України, керівником Інформаційно-аналітичного центру педагогічних інновацій (пізніше Інформаційно-аналітичного відділу педагогічних інновацій Інституту засобів навчання АПН України (згодом Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України).

У 1987 р. Ірина Тараненко-Чижевська захистила кандидат-

ську дисертацію з проблеми багатокультурної освіти в іспано-мовних країнах. Саме європейські і загальнолюдські цінності, громадянське і національне виховання були пріоритетними напрямками її досліджень. Ідеї багатокультурного та національного виховання на засадах гуманізму було покладено в основу розробленої за її участі Концепції полікультурної (інтеркультурної) освіти і виховання. Поширено ці надбання серед педагогічної громадськості в Україні у форматі численних, одноосібних та в співавторстві, публікацій.

Ірина Тараненко-Чижевська є одним з авторів концепції громадянської освіти та виховання, в яких ідеї багатокультурності посідають чільне місце. Зокрема, у «Концепції громадянського виховання» (2000), одним з

основоположних принципів громадянського виховання визначено інтеркультурність, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру, а завданням громадянського виховання – формування у молоді інтеркультурного менталітету, сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій. У «Концепції громадянської освіти в Україні» (2000) принципом громадянської освіти проголошено полікультурність, що передбачає наповненість громадянської освіти ідеєю універсальності прав людини, а також ідеєю етнокультурного розмаїття України, Європи, світу,

правової рівності національних культур.

Гуманістичне бачення Іриною Тараненко-Чижевською національної освіти реалізовано нею на рівні підручників (у співавторстві), серед яких: «Основи громадянської освіти: підручник для 9-10 класів», «Основи громадянської освіти: Експериментальний навч. посіб. для учнів 8-9 класів (2000). Випущено методичний посібник для вчителів з курсу «Основи громадянської освіти» (2000), а також низка одноосібних публікацій.

Ґрунтовним внеском у розвиток ідей багатокультурної освіти стала співпраця України з Радою Європи. За ініціативи Ірини Тараненко-Чижевської як представника від України було започатковано співпрацю з Департаментом освіти, молоді і спорту Ради Європи, в

результаті якої було здійснено наступне:

• узгоджено план співпраці України і Ради Європи у сфері освіти на рівні Департаменту освіти, молоді і спорту (**Майкл Стобарт**) та віце-прем'єр-міністра

«Королівська дорога» у царину психологічних наук

Рецензія на книгу «Основи соціальної психології: підручник для закладів вищої освіти / П.П. Горностай, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін.; за ред. М.М. Слюсаревського. – Київ: Талком, 2018. – 580 с.»

У кожного викладача є улюблені підручники, що допомагає перетворити викладацький процес на захопливу зустріч з новим знанням у форматі живого спілкування. За чотири роки викладання дисципліни «Соціальна психологія» із застосуванням підготовленого в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України підручника «Основи соціальної психології» (за редакцією члена-кореспондента НАПН України М.М. Слюсаревського) він став одним з моїх найулюбленіших.

У підручнику систематизовано науково-теоретичні напрацювання із соціальної психології, що представлено у зручній для засвоєння формі, які дають цілісне та повне уявлення про сучасний стан цієї галузі науки, її методологічні засади та методи. Викладення навчального матеріалу відрізняється науковою логічністю, послідовністю, дозволяє чітко зрозуміти авторські погляди та переконання. Дуже привабливо авторська позиція: представити значення соціальної психології як теоретико-методологічного підґрунтя усій системі психологічного знання. Автори переконливо доводять читачеві, що вивчення саме соціальної психології нині відкриває «королівську дорогу» до опанування психологічних наук як таких.

Стиль викладення матеріалу є науковим, але водночас зрозумілим, живим, образним, навіть, захопливим – автори ніби запрошують читача до діалогу, спонукають до самостійного критичного ставлення, осмислення проблем. Теоретичні положення ілюструються яскравими прикладами. Такий підхід «заземлює» теорію, робить її придатною для розв'язання практичних завдань, і водночас сприяє більш глибокому пізнанню закономірностей існування та функціонування людини в сучасному соціумі. Поняття і терміни соціальної психології чітко визначені, логічно пов'язані.

Підручник містить дев'ять розділів, кожний з яких завершується питаннями для обговорення і закріплення матеріалу, практичними завданнями за проблематикою розділу та списком рекомендованої літератури. Представлено наступні структурно-сміслові блоки навчального курсу із соціальної психології: науково-методологічний; основи психічної регуляції (саморегуляції) соціальної поведінки людей;

психологічні проблеми міжособової взаємодії і міжособових стосунків; психологія групових і масоподібних соціальних суб'єктів; соціальна психологія особистості; проблема розроблення та застосування практичного інструментарію соціальної психології.

Перший розділ «Науково-методологічні засади соціальної психології» подає соціальні феномени в онтологічному вимірі, в усьому розмаїтті форм їх прояву. Узагальнено погляди вітчизняних вчених на предмет соціальної психології та методологічні засади її розвитку, коло досліджуваних нею проблем, її місце у системі наукового знання. Такий виклад матеріалу сприяє «профілактиці» спрощеного погляду (цілком можливого з боку студентів) на соціальну психологію як науку «про спілкування». Особливо хочеться відзначити спосіб викладення історії соціальної психології. Параграф насичений іменами видатних особистостей і яскравими персоналіями, текст написано переконливо і натхненно, що спонукає до професійної гордості та стимулює до розвитку науки у сьогоденні. Належне місце віддано й становленню соціально-психологічної науки в Україні.

У другому розділі «Регулятивні механізми соціальної поведінки, можливості її пояснення і передбачення» систематизовано знання про соціальні настановлення (атитюди), їх структуру, функції, динаміку; цінності та ціннісні орієнтації, спонукальну роль у людській поведінці; розкрито сутність феномену когнітивного дисонансу. Особливо відзначимо останній параграф розділу, в якому проблематизовано роль соціальної ситуації у поясненні і передбаченні соціальної поведінки. По-перше, соціальна ситуація є феноменом, що, дійсно, має величезну роль у конструюванні та реалізації будь-якого акту соціальної поведінки особистості, по-друге, цей параграф є новим для навчальної літератури із соціальної психології – системним викладенням матеріалу з цього питання.

У третьому розділі «Психологія міжособових стосунків та міжособової взаємодії» зібрано величезний різноманітний фактаж щодо взаємодії (інтерації) і стосунків між людьми, соціальної перцепції і комунікації. Матеріал розділу є добре структурованим, логічно та послідовно

викладеним.

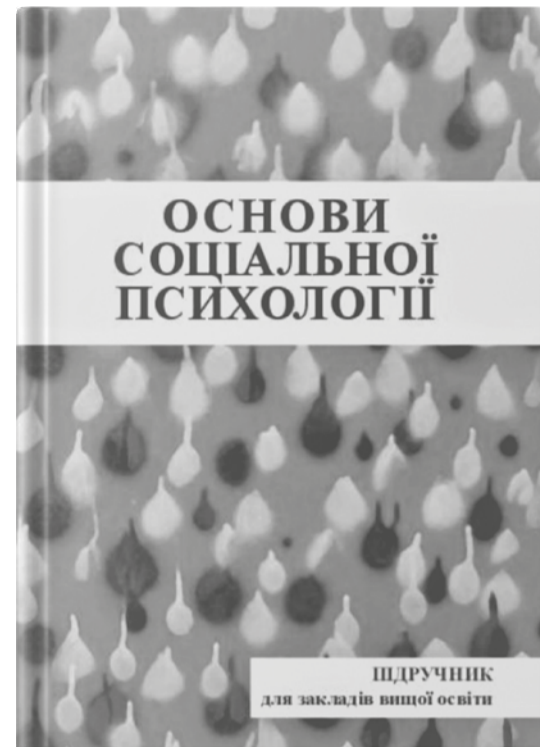
«Психологія впливу» (четвертий розділ) є блискучим прикладом поєднання традиційних та новітніх поглядів на феномен впливу. З одного боку, ретельно та всебічно проаналізовано класичні підходи до вивчення цієї проблеми, з іншого – розкрито сутність авторської концепції суб'єктно-вчинкової природи впливу. Цікавою є представлена автором ідеальна онтопсихологічна модель міжособистісного впливу, яка може широко застосовуватись у психолого-педагогічній та психотерапевтичній практиці.

У п'ятому розділі «Група і міжгрупові відносини як соціально-психологічні феномени» представлено психологічні детермінанти виникнення групи, методологічні проблеми вивчення груп, класифікацію груп, психологічні параметри вивчення групи. Цікаво та дуже змістовно викладено матеріал щодо групової свідомості та групового (колективного) несвідомого, процесів групової динаміки, міжгрупових відносин.

«Психологія великих груп та масових явищ» – шостий розділ, що містить інформацію про соціально-психологічні особливості утворення та функціонування великих спільнот, таких як нації, партії, соціальні верстви та інші спільноти, що вирізняються за соціально-демографічними, професійними, економічними, релігійними, культурними, освітніми, віковими, статевими чи іншими ознаками.

У сьомому розділі розкрито психологічну специфіку середніх і малих груп, проблему їх продуктивності, особливості групової динаміки. Розглянуто поняття соціального статусу, соціальної позиції, комунікативних мереж, функцій малої та середньої групи. Безумовно прикладну цінність має параграф, що стосується організації як середньої соціальної групи, її структури, критеріїв та чинників ефективності, мотиваційних аспектів праці персоналу організації.

Восьмий розділ «Соціальна психологія особистості» представляє цілісне описання всіх феноменів, які можуть стосуватись існування людини в соціумі. Система-

тизовано наукові уявлення різних авторів на структуру особистості, розкрито сутність життєвого світу особистості як способу самоконструювання, роль криз в особистісному зростанні. Особливу увагу приділено науковим категоріям соціалізації та індивідуалізації, цікаво та змістовно описано симпатію, прихильність, дружбу, кохання як соціальні почуття та тип міжособистісних стосунків. Параграфи щодо особистісного часу, психологічного віку, стратегій самоконструювання, особистісної ефективності є, на мій погляд, обов'язковими для ретельного вивчення студентами будь-яких спеціальностей.

Останній, дев'ятий, розділ наголошує прикладний характер соціальної психології, її невичерпні та водночас ще не повністю застосовані ресурси та можливості щодо вирішення складних проблем суспільного розвитку. Представлено практичний інструментарій соціальної психології, а саме, соціально-психологічне консультування, активні соціально-психологічні методи, PR-технології, іміджмейкінг, бізнес-тренінги, організаційний консалтинг, коучинг.

Впевнена, що підручник «Основи соціальної психології» є незамінним як для майбутніх психологів, так і для студентів інших спеціальностей, котрі цікавляться соціально-психологічними проблемами суспільного розвитку.

Олена БЛИНОВА,
завідувач кафедри психології
Херсонського державного університету,
доктор психологічних наук, професор

Кабінету Міністрів України (**Іван Курас**), заступника Глави Адміністрації Президента України – керівника управління внутрішньої політики (**Василь Кремень**), заступника Міністра освіти і науки України (**Олександра Савченко**);

• визначено академіка НАПН України **Ольгу Сухомлинську** представником України в Раді Європи з питань загальної середньої освіти, а **Галину Степенко** – представником України з питань мовної освіти (Науково-освітній центр Ради Європи у м. Грац, Австрія);

• забезпечено участь наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників у програмах і проектах Ради Європи «Європейська школа» (за напрямками «Школа у Європі», «Школа для Європи», «Школа про Європу»), «Громадянська освіта», «Засади компетентності», «Освіта представників національних меншин» та організовано підвищення кваліфікації працівників сфери освіти у європейських

структурах, у тому числі на базі Європейського учительського інституту і Європейської педагогічної академії (м. Потсдам, Федеративна Республіка Німеччина);

• за сприяння Ради Європи в Україні було організовано та проведено науково-практичні семінари і конференції (Київ, Дніпро, Чернівці, Ізмаїл) з проблем громадянської освіти, засад компетентностей, вивчення історії в загальноосвітніх закладах освіти, освіти представників національних меншин, цінностей освіти і виховання.

Розвивалася співпраця із європейськими країнами, наприклад із Францією за проектом «Теорія і практика оцінювання в галузі загальної середньої освіти», Австрією за проектом «Світ очима дітей» організовано виставку учнівських робіт у Софійському Соборі. При реалізації цих проектів більшість українських керівників-освітян пройшли стажування у відповідних науково-освітніх інституціях Франції і Австрії.

Не менш вагомий внесок зробила Ірина Тараненко-Чижевська у розбудову законодавчо-нормативної бази української освіти у перші роки після проголошення незалежності України. Як член робочих груп з розроблення національного законодавства вона сприяла імплементації ідей гуманізму та європейської ідентичності української освіти до перших в незалежній Україні законів «Про освіту» (1991) та «Про загальну середню освіту» (1999), до Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), Національної доктрини розвитку освіти (2002).

Гуманістичні ідеї європейської освіти було запропоновано Іриною Тараненко у співпраці з науковцями та практиками при розробленні нормативної бази функціонування закладів загальної середньої освіти нового типу: «Тимчасове положення про гімназію», «Тимчасове положення

про приватний середній загальноосвітній заклад в державній системі освіти» (усі затверджено наказом Міністерства освіти України від 20.07.1992 р. № 74).

Без сумніву Ірину Тараненко-Чижевську можна назвати фундатором порівняльної педагогіки в Україні. У 1991 р. за її ініціативи було створено перший в Україні дослідницький центр порівняльної педагогіки – лабораторію порівняльної педагогіки (на основі лабораторії науково-педагогічної інформації) в Інституті педагогіки НАПН України, першим завідувачем якої вона була впродовж 1991-1995 рр. З метою синхронізації методології порівняльно-педагогічних досліджень в Україні з методологічними орієнтирами провідних компаративістів світу, Ірина Тараненко-Чижевська запропонувала бачення місії порівняльної педагогіки як інтердисциплінарної педагогічної науки.

Гуманістичний світогляд Ірини Тараненко-Чижевської спрямову-

вав її дослідження на осмислення інноваційних засад розвитку освіти у планетарному вимірі з виокремленням перспектив для України, тому її численні публікації у галузі порівняльної педагогіки досі залишаються актуальними для української освіти.

Усі, хто працював з Іриною Глібівною, пам'ятають її надзвичайну освіченість, безкомпромісність у принципних питаннях, професіоналізм. Пам'ятають як дослідницю, яка присвятила себе служінню науці, пошуку наукових істин духовного самовизначення, виховання та утвердження гуманістичних цінностей.

Олена ЛОКШИНА,
завідувач відділу
порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки
НАПН України,
доктор педагогічних наук,
професор,
член-кореспондент
НАПН України

«Автор року – 2021» газети «Освіта і суспільство»

Наталія АНТОНЕЦЬ, старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

Світлана БЕРЕЖНА, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г.С. Сковороди, м. Харків

Лариса БЕРЕЗІВСЬКА, директор ДНПБ України імені О.В. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Свєн БОРИНШТЕЙН, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Південноукраїнського НПУ імені К.Д. Ушинського, м. Одеса

Світлана БРИЖИЦЬКА, заступник генерального директора з наукової роботи Шевченківського національного заповідника, кандидат історичних наук, м. Канів, Черкаська обл.

Микола ВАШУЛЕНКО, професор Глухівського НПУ імені Олександра Довженка, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, м. Глухів, Сумська обл.

Наталія ГАВРИШ, професор Харківського НПУ імені Г.С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор, м. Харків

Максим ГАЛЬЧЕНКО, директор Інституту обдарованої дитини НАПН України, доктор філософських наук, м. Київ

Юкка ГРОНОВ, професор факультету соціальних досліджень Університету Гельсінкі, Фінляндія

Ірина ГУБЕЛАДЗЕ, старший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, голова Ради молодих учених НАПН України, м. Київ

Марина ДЕЛЮСТО, доцент кафедри української мови та літератури Ізмайльського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Наталія ДИШЛОВА, науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ

Катерина ЖУРБА, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, м. Київ

Микола ЗИМОМРЯ, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, м. Дрогобич, Львівська обл.

Володимир ІЛЬІН, професор КНУ імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Світлана КАЛАШНИКОВА, радник при дирекції Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Лариса КАЛМИКОВА, завідувач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі, доктор психологічних наук, професор, м. Переяслав, Київська обл.

Лариса КАРЧИНА, методист відділу методичної роботи, керівник секції педагогіки відділення філософії та суспільствознавства Київської МАН учнівської молоді, м. Київ

філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Катерина ЛАДОНЯ, завідувач науково-організаційного відділу Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

Лариса ЛУК'ЯНОВА, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО, доктор історичних наук, академік НАПН України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, м. Київ

Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ, провідний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства НАН України, доктор історичних наук, професор, м. Київ

Тетяна РОМАНІНА, заступник директора Волинського ліцею імені Нестора Літописця, с. Підлісці, Кременецький район, Тернопільська обл.

Вікторія РОГОЗІНА, провідний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, старший науковий співробітник, м. Київ

Аліна ТИМОЩЕНКО, керівник клубу «Ми разом» Северодонецького міського центру дитячої та юнацької творчості, м. Северодонецьк, Донецька обл.

Василь ТКАЧЕНКО, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, академік Академії політичних наук, м. Київ

Володимир ТКАЧЕНКО, професор кафедри політичних наук і права КНУБА, доктор історичних наук, професор, м. Київ

Олег ТОПУЗОВ, віце-президент Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, м. Київ

Олександр УДОД, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Людмила ФИЛИПОВИЧ, завідувач відділу філософії та історії релігії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор, м. Київ

Назір ХАМІТОВ, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, м. Київ

Наталія ЦВІКОВА, заступник директора з навчально-виховної роботи Білгород-Дністровського комунального закладу «Міський центр дитячої творчості», м. Білгород-Дністровський, Одеська обл.

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор, м. Київ

Ірина КОРОЛЬКОВА, журналіст, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Василь КРЕМЕНЬ, президент Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, м. Київ

Світлана КРИЛОВА, завідувач кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор, м. Київ

Борис КРЕМІНСЬКИЙ, головний науковий співробітник Інституту модернізації змісту освіти, доктор педагогічних наук, м. Київ

Галина КУЗНЕЦОВА, перший проректор Глухівського НПУ імені Олександра Довженка, кандидат педагогічних наук, доцент, м. Глухів, Сумська обл.

Сергій КУРБАТОВ, професор Київського національного економічного університету, доктор філософських наук, м. Київ

Василь КУШЕРЕЦЬ, голова правління Товариства «Знання» України, доктор

Олександр МІХНО, директор Педагогічного музею України, доктор педагогічних наук, м. Київ

Любов НАЙДЬОНОВА, заступник директора Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, член-кореспондент НАПН України, м. Київ

Нелля НИЧКАЛО, академік-секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, м. Київ

Галина ОЛЕЙНИКОВА, завідувач кафедри англійської філології Ізмайльського державного гуманітарного університету, доцент, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Василь ОСЬОДЛО, начальник Гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор психологічних наук, професор, м. Київ

Юрій ПАНФІЛОВ, професор кафедри ППУСС, НТУ «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Сергій ПИРОЖКОВ, віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, академік НАН України, м. Київ

Петро САВЧУК, директор Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», м. Бар, Вінницька обл.

Петро САУХ, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, м. Київ

Світлана СИСОЄВА, академік-секретар відділення загальної педагогіки і філософії освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, м. Київ

Наталія СКОМОРОХА, заступник директора з навчально-виховної роботи ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище», м. Шостка, Сумська обл.

Ніна СЛЮСАРЕНКО, професор Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук, професор, м. Херсон

Наталія СОСНОВЕНКО, науковий співробітник Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, м. Київ

Світлана ТЕРСТУХА, директор Мангуської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2, голова Мангушського селищного товариства греків, смт. Мангуш, Донецька обл.

Світлана ЧУНІХІНА, заступник директора Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ

Наталія ШАТСЬКИХ, викладач ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище», м. Шостка, Сумська обл.

Тетяна ШЕВЧУК, завідувач кафедри загального мовознавства слов'янських мов і світової літератури Ізмайльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Юрій ШЕРЕМЕТА, директор вдавництва «Альфа Віта Груп», кореспондент «ОіС», м. Київ

Олег ШЕПЕТАК, професор кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, м. Київ

Олександра ШОРОХОВА, методист Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області, м. Дніпро

Світлана ШУДЛО, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка, доктор соціологічних наук, професор, член правління Української асоціації дослідників освіти, м. Дрогобич, Львівська обл.